

Szalatnak

A község története 1945-ig

Lakosságának nyelvjárása és szokásai

Dr. Arató Ádám

I.

A község története

Bevezetés

Szalatnak nemcsak jellegzetes településformájával és több évszázad eseményeit tükröző történetével nyújt érdekes képet, hanem érdeklődést keltett német ajkú lakosságának hagyományos életmódja, szokásai és német nyelvének sajátosságai iránt is.

Mindezek alapján még az 1940-es évek elején hozzáfogtam a község történetének megírásához, valamint lakói életének, szokásainak bemutatásához, illetve jellegzetes német nyelvjárásának leírásához.

A jelen dolgozatom alapjául szolgáló gyűjtőmunkát 1944-ben fejeztem be, ezért nem tartalmazza a község felszabadulás utáni fejlődését, s így természetesen nem tárgyalja az 1947–1948-ban bekövetkezett telepítést sem, amelynek során 76 német család került az NSZK, illetve az NDK területére, és kb. 65 magyar család kapott új otthont a faluban. Ez nemcsak a lakosság összetételét változtatta meg, hanem az egész eddigi életformát is.

Amikor 1944. november 30-án megjelentek Szalatnakon az első szovjet katonák, új fejezet kezdődött a község történetében. Az utána következő években ugyanis olyan változások mentek végbe a falu politikai, gazdasági és kulturális életében, amelyeknek a rögzítése és értékelése csak külön munka keretében történhet meg.

Szeretném hinni, hogy szülőfalum múltját bemutató fáradozásom nem volt hiábavaló.

Szalatnak, 1982. augusztus

A község történetében két szakaszt különböztethetünk meg:
az *első* a török hódoltság megszűnéséig tartott;
a *második* a németekkel való újrabetelepítéssel kezdődött.

Szalatnak Baranya megye északnyugati részében, az újdombóvár–bátaszéki vasútvonal mellett, a Mecsek dombjai között terül el.

A völgyek bővizű forrásai, az erdőkkel borított dombok, a termékeny szántóföldek mind alkalmasak voltak a földművelés és állattenyésztés kifejlődésére. Minthogy az emberi letelepedéshez szükséges feltételek megvoltak, már a rómaiak idejében is lakott hely volt a mai falutól délnyugatra eső határ rész. Az 1847-ben a mai Vaskapu-szoros mellett, a homokbánya tövében talált római kori pénzek és téglák legalábbis ezt bizonyítják. Garay Alajos, a község egykori plébánosa erre vonatkozólag a következőket írta: „... a mostani vaszari út mellett, a homokgödör tövében egy darab százados bükkökkel borított erdő vágattatván ki, a fagyókerek között egy nagy terjedelmű téglavető telepre akadtak, számtalan tégladarabbal, sőt még számos egész, két láb hosszú és egy láb széles téglával, betűk vagy jelek nélkül. Valószínűleg a rómaiak idejéből származik, amit a téglák minősége gyaníttat és azon körülmény is, hogy római pénzek is találtattak.”¹

Szalatnak első említése – *Zalathna* néven – 1325-ből való.² Ebben az időben még – mint a Treutel, illetve lévai Cseh család birtoka – valószínűleg major volt, miként annak idején a mai község határában vagy annak közelében feküdt Vargány(a), Hillye és Almás is azok voltak, amelyeknek a nevét az akkori legnagyobb település, Kéthely³ nevével együtt ma már csak dülő-, dülőcsoportnevek őrzik.⁴ Kéthelyt először az 1542. évi adóösszeírás említi. Hogy mikor létesült és semmisült meg ez a település, nem tudjuk, de idősebb falubeliek a XX. század első évtizedeiben még tudtak arról, hogy Kéthely templomának romjai néhány évtizeddel azelőtt még láthatók voltak.

Az említett települések abban az időben – miként a mai Baranya megyei Ófalutól Bakócaig terjedő egész északnyugati sarka – Tolna megyéhez tartoztak.⁵

A török hódoltság megszűnésekor, amikor csaknem teljes pusztulás és elnéptelenedés jellemezte a vidéket, Szalatnak kamarai birtok volt, később azonban a Petrovszky család tulajdonába került. A XIX. század elején Felsőbüki Nagy István, Skerlec Károly, Atzél, Hertelendy és Hrabovszkyak voltak a földesurak, végül 1872-ben 11 falubeli család vásárolta meg az uraság birtokát 11 000 forintért.⁶

A gyászos kimenetelű mohácsi csata után ez a vidék is török uralom alá került. 1554-ben *Szalatnak* 12 házzal, 1565–1566-ban pedig 13 házzal szerepel a szászi (ma Szászvár) nahie fejadó defterében, adóösszeírásában. Ugyanebben az összeírásban a Szalatnak szomszédságában fekvő, illetve feküdt helységek házainak száma: *Almás* 7, *Göble* (ma: Köblény) 10, *Kéthely* (ma: határ rész) 7, *Mocsolág* (ma: Mocsolád) 16, *Vaszar* 12, *Egregy* 8.

Körülbelül ugyanennyi házat mutatnak ki az 1565–1566, illetve 1582–1583. évi lajstromok is.⁷

A XVIII. század elejével, vagyis a török hódoltság megszűnésével megkezdődik a régebben kisebb jelentőségű Szalatnak németekkel való betelepítése. Minthogy sem az 1714. évi összeírásban, sem az 1720. évi népszámlálás adatai között még nem szerepel, elfogadható az a megállapítás, hogy a letelepedő lakosok első csoportja 1720–1725 között vetette meg a mai község alapját. Hatos G. feljegyzéseiben erre vonatkozólag ezt írta: „Azon a helyen, hol a jelenben község van, a régi időben nem volt község. Az egész vidék erdőkkel, bozótokkal volt tele, ahol pedig a község jelenleg mélyen a hegyek között fekszik, hatalmas ingoványos és nádas volt. Mély árkok húzása által, melyet a letelepedő németek építettek, kezdték a földet művelhetővé tenni. A mostani német lakosok Szalatnakon Frankóniából jöttek. Kb. 1720–1725 körül jöttek be.”⁸ Ugyanezt a megállapítást találjuk Pesty Frigyesnél⁹ és Weidlein Jánosnál is,¹⁰ de ezt erősíti meg Garay feljegyzése is: „A németül beszélő lakosok Frankóniából származnak és közönségesen frankoknak neveztetnek, mégpedig joggal, mert a nyelvükben előforduló szavak azt mutatják, hogy valamikor frank uralom alatt éltek.”

Ezeknek a feltevéseknek, illetve következtetéseknek a helyességét és elfogadhatóságát alátámasztja az a tény is, hogy az 1720-ból való Visitatio Canonica már megemlíti Szalatnakot, mégpedig mint a vásárosdombói plébániához tartozó filiálist.¹¹ Egy 1733-ból való Pécs egyházmegyei összeírás az akkor már a szomszédos Bikal leányegyházaként szereplő Szalatnakról a következőket jegyzi fel: „A leányegyház, avagy kápolna Szalatnakon hasonló anyagból (fából) épült, egy közös miseruhája van és egy aranyozott rézkehely, amelyet a község vett. Oltára nincs.”¹² A bikali plébánia 1742-ből való visitatiójából pedig kitűnik, hogy Szalatnakon „a templom fából van, van egy Szt. Lőrinc tiszteletére nyers téglából épült oltára. Minden negyedik vasárnap van itt szentmise, 29 pár van. Tanítómester Rausch János György, téli iskolás tanuló 16 van, gyónóképes 61”.¹³ Az 1756. évi látogatás csaknem ugyanezt írja. Ekkor a község lélekszáma 289. A templom kegyura a Petrovszky család. Az egy tanerős iskola tanítója Wentzler Gáspár.¹⁴

A telepesek első teljesnek mondható összeírását az 1751-ből való Conscriptio Domesticában¹⁵ találjuk, amely a Petrovszky család birtokában levő Szalatnakon 33 családot tüntet fel.

Az ebben a lajstromban szereplő családfők nevét és vagyoni helyzetét a következő kimutatás tünteti fel:

Név	A házak száma	Telkes	Házasszellér	Özvegy	Ökör	Tehén	2 éves üsző	Ló	Búza	Rozs, zab, kukorica	Köles stb.	Sertés	Malac	Juh és kecske	3. oszt. vízimalom	Bor (akó)	Falusi iparos
Mathis Schmidt (bíró)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Adamis Hartman (molnár)	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
Jacob Oster (asztalos)	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Joannes Kozman	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lorenz Pisvorn	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Honcz Raus	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Leopoldus Majer	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Honcz Miller	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fridrich Svarczkuff	1	-	1	-	-	1	-	-	6	1	-	2	-	-	-	1	-
Andreas Lenge	1	1	-	-	1	1	-	-	7	9	-	1	-	-	-	1/2	-
Joannes Kongel	1	1	-	-	1	1	-	-	8	4	-	1	-	-	-	2	-
Nicolaus Cheé	1	-	1	-	-	1	-	-	10	1	-	1	-	-	-	1	-
Andreas Nay	1	1	-	-	1	1	-	-	6	4	-	-	2	-	-	-	-
Nicolaus Schmidt	1	1	-	-	-	-	-	2	-	4	-	-	2	2	-	-	-
Pongracz Sietner	1	1	-	-	-	-	-	2	6	5	-	-	1	-	-	1/2	-
Felidin Svarczkuf (k. tanító)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gaspar Cheé	1	1	-	-	2	1	-	-	16	10	-	1	-	-	-	4	-
Nicolaus Suman	1	1	-	-	-	-	-	2	2	1	-	1	-	-	-	-	-
Michael Findt	1	1	-	-	-	1	-	2	2	1	-	1	-	-	-	2	-
Joannes Repel	1	-	1	-	-	1	-	-	2	2	-	1	-	1	-	-	-
Melchier Kongl	1	1	-	-	1	1	-	-	6	6	-	2	1	-	-	3	-
Joannes Fistner	1	-	1	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Valentin Olbrecht	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Adamus Repl	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Petrus Fladrin	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Adamus Fings	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stephanus Repl	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Anton Pajerla	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Joannes Stetner	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Christian Pajerla	1	1	-	-	1	1	-	-	2	1	-	-	2	-	-	3	-
Adamus Hartman (kádár)	1	1	-	-	1	1	-	-	8	6	-	2	-	-	-	2	1
Gaspar Detrick özvegye	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Michael Hartman (kádár)	1	1	-	-	1	1	-	-	6	4	-	2	-	-	-	1	1
Összesen:	33	12	17	1	9	15	-	8	86	60	-	15	8	5	1	21	3

A kimutatásban 15 olyan családfő szerepel, aki a többihez viszonyítva „vagyonosnak” mondható. Nyilván ők voltak az első telepesek, a 20-25 év alatt szorgalmukkal és hozzáértésükkel megteremtették családjuk anyagi alapját.

A legrégebb (bikali) anyakönyvekben a következő, ma is gyakran előforduló családnevek találhatók: Bauerle, Fink, Fledring, Hartman, Kungl, Kuzman, Leopoldt, Major, Nain, Naib, Pfistner, Rausch, Rippl (Ribl, Rüpl), Schmit, Schuman, Stetner, Vaimon (Weiman).

Egy 1828-ból való összeírásban¹⁶ a következő – sem a bikali anyakönyvekben, sem az 1751. évi conscriptióban még nem szereplő, de ma is élő – családnevek fordulnak elő: Glück, Groll, Hukker, Imhof, Jordán, Fuchs, Holler, Järger, Stern, Szieber, Knipl, Kleinhancz, Jauch, Nieth, Sciffert, Ludán, Wagner. Néhány francia eredetű családnevet is találunk benne (Gieth, Murat, Lill, Fleterich).¹⁷

Hartmann szerint Baranya-Szentgyörgy földesura, Petrovsky József, Lotaringiából telepített németeket és franciákat az említett birtokára. Minthogy Szalatnak is a Petrovskyaké volt, feltehető, hogy a francia telepesek közül néhányan Szalatnakra is kerültek. A ma is meglévő Lill, Murat, Gieth, Fledrich családnevek e mellett a feltevés mellett szólnak.

Úgy látszik, erre a néhány családra gondol Várad Ferenc is, amikor Szalat lakóiról a következőket írja: „Német lakóinak egy része Elzász-Lotaringiából való.”¹⁸

Az 1828. évi összeírásban első ízben előforduló családnevek tehát azt bizonyítják, hogy a község németekkel való betelepítése hosszabb ideig tartó folyamat volt, kb. 100 év telt el az első és az utolsó telepések megjelenése között.

Ami a község elnevezését illeti, kétségtelen, hogy szláv eredetű.¹⁹ Szalatnak közelében van egy Aranyos nevű hegy, amely régebben a szláv *Zlatna* (aranyos) néven szerepelt. Ebből könnyen megérthetők a régi okmányokban előforduló *Zalathna*, *Szallathna*, *Szalaknak*, *Szalakna*, *Szlatnak*, *Szalathna* alakok.

A szomszédos Kárász és Magyaregregy magyar ajkú lakói még ma is csak a *Szalakna*, *Szalatna* alakokat használják, míg a német ajkúak (a szalatnakiak is) „salak”-ot mondanak *Szalatnak* helyett.

A lakosság számára vonatkozó első pontos adat 1756-ból való.²⁰ Ekkor Szalatnakon 289 volt a lakosok száma. Ez a szám 1809-ig megkétszereződött, amiben azonban nagy szerepe volt az állandó bevándorlásnak. Idővel lassúbb méretűvé vált a növekedés, míg aztán 1942-ben bekövetkezett a visszaesés: ekkor 5-tel, 1943-ban pedig 3-mal volt nagyobb a halálozások száma a születéseknél.

Néhány adat a lakosság számának alakulásáról:

<u>Év</u>	<u>Lakosság száma</u>
1756	289
1809	569
1828	585
1836	570
1845	649
1866	610
1869	653
1880	660
1890	746
1900	824
1910	840
1920	863
1930	865
1940	894
1944	928

A születések, halálozások és házasságkötések száma 1900-tól

Év	Születések	Halálozások	Házasságkötések
	száma		
1900	38	22	7
1901	43	34	8
1902	41	34	6
1903	40	21	3
1904	48	17	6
1905	24	23	6
1906	36	28	5
1907	32	26	8
1908	29	37	7
1909	43	28	4
1910	29	40	12
1911	37	16	7
1912	33	21	12
1913	36	23	3
1914	32	17	14
1915	25	20	1
1916	13	15	–
1917	15	12	5
1918	15	25	9
1919	30	9	32
1920	45	32	7
1921	37	11	9
1922	26	23	9
1923	35	19	15
1924	34	29	8
1925	28	13	4
1926	25	11	8
1927	37	16	11
1928	31	22	11
1929	29	14	1
1930	21	9	–
1931	23	15	10
1932	27	18	15
1933	25	14	11
1934	21	18	7
1935	11	20	8
1936	14	8	13
1937	15	15	4
1938	10	10	10
1939	14	15	13
1940	12	10	22
1941	14	12	1
1942	6	11	3
1943	11	14	1

A lakosság foglalkozása

A betelepítés időpontjától a XIX. század végéig földműveléssel, állattenyésztéssel és téglatételessel biztosította a lakosság a megélhetését.

A földművelés terén sokáig tartózkodtak az újításoktól, s csak az utóbbi évtizedekben tapasztalható ezen a téren haladás, habár az évszázados tapasztalatokon nyugvó, hagyományos gazdálkodásuk is szép eredményeket hozott, úgyhogy a házi szükségletek kielégítésén kívül egyre több termék jutott eladásra.

A kenyérgabona közül legnagyobbbrészt búzát termelnek, rozsból már kevesebbet. Az eléggé fejlett állattenyésztés szempontjából fontos az árpa, a zab, a kukorica és a répa termesztése. Ugyancsak számottevő mind a táplálkozás, mind az állattenyésztés szempontjából a burgonya. A zöldségfélék mennyiségét a házi szükséglet szabja meg.

A szőlőművelés régebben igen kedvelt és fontos foglalkozás volt.²¹ Nyilván ezzel magyarázható, hogy az 1751. évi összesítésben szereplő három falusi kisiparos közül kettő kádár. A szőlővel beültetett terület régebben kb. 100 hold volt, ma már csak 20-25. A jó termés gondatlan évet jelentett, rossz termés esetén azonban lemondásra kellett felkészülniük. Például 1862-ben „...oly sok bor volt, hogy alig lehetett edényt találni a bor eltevésére. A kádakba is szűrték a bort, fölül nekik födelet deszkából csinálván, s hogy légy hozzá ne jöjjön, körülsározták s a bor benne jól megmaradt. A bor fölötte édes volt”.²² Két év múlva félelmetes jégverés tönkretette a szőlőket. 1864–1865-ben pedig nagy szárazság uralkodott. Sok gondot hozott az 1866. esztendő is: május 23-án és 24-én a köd és a fagy óriási kárt okozott. „Egy szem rozs sem fejlődött ki, holdszámra egészen üresen maradtak a kalászkok, sőt még a szalmát sem lehetett szecskának használni a marhák számára.”²³

A szalatnaki határ közepesen termékeny. Garay szerint „...ha nem is kitűnő jóságú, mégis alkalmas arra, hogy a szorgalmat megjutalmazza”.

A termőföld megoszlása 1940-ben

	Szántóföld	Szőlő	Rét	Legelő	Erdő	Ház- és kert	Adóment.	Összesen
Kat. hold	1383	32	158	80	25	12	91	1790

Szemléletesen sokat mond a termőföld megoszlását feltüntető kimutatás

Kat. holdja van	0–1	1–5	5–10	10–20	20–50	50–	Összesen	Csak lakó- háza van
	család							
Hány családnak?	8	44	23	23	13	1	112	51

A fentiekből kitűnik, hogy 1940-ben a 163 családból 51-nek csak lakóháza volt, közülük kerültek ki a bányászok, vasúti pályamunkások és földműves napszámosok.

Az utolsó öt év *termésátlaga* a következő volt

Mázsa	1939	1940	1941	1942	1943
Búza	9	8	9	8	8,5
Rozs	7	4	5	5	6
Árpa	9	7	8	6,5	7
Zab	6	6	7	6	7
Kukorica	13	17	19	11	9

A község gazdasági életében jelentős szerepet játszik a ló- és a szarvasmarha-tenyésztés.

A *lótenyésztésnél* az a szokás, hogy csikókat vesznek, s egy-két évi gondozás, nevelés után eladják, ami legtöbbször szépen jövedelmez. Úgy látszik, ez régóta van így, mert már Garay is megemlíti, hogy a szalatnakiak tudják, „hol van jó ló, ökör vagy tehén s értékét igen ismerik és pedig egész vidéken, sőt néha messzebb is mennek és előnnyel vásárolnak jószágot... ritka eset, hogy a szalatnakiakat valaki rászedje, hanem ők ezt akárhányszor teszik”.²⁴

A *szarvasmarha tenyésztésénél* is igen nagy gonddal járnak el. Legelterjedtebb a bonyhádi fajta, amelyet elsősorban a tejhozam miatt értékelnek, a szegényebbek igavonásra is használják, ezért nagy igazság van ebben, a Szalatnokon hangoztatott mondásban: „Eine gute Kuh deckt alle Armut zu.” (Egy jó tehén minden szükségét megold.)

Legfőképpen a ló- és szarvasmarha-tenyésztés révén jutnak ahhoz a pénzhez, amelyből aztán építkeznek, vagy az osztzkodáskor kifizetik a testvérek részét.

Sokat adnak arra, hogy állataik minden tekintetben szépek, értékesek legyenek. A jobb módúak többnyire 1-2 pár lovat, 5-6 tehenet, néhány ökröt és borjút tartanak. A szegényebbek általában beérik 1-1 tehenettel és 1-2 üszővel vagy borjúval.

Az állatok értékesítése az esetek nagyobb részében a szászvári és kozári, ritkábban a mágocsi vásáron történik.

A felesleges tejet a tejcsarnokba viszik, ahol részben sajtnak, vajnak dolgozzák fel, részben az újdombóvári tejüzembe szállítják.

Az állattartásban a legeltetés kismérvű, csak a kevés takarmánnyal rendelkezők hajtják állataikat a legelőre vagy ősszel a rétre.

A sertés-, juh- és baromfitenyésztés egyetlen célja a házi szükséglet kielégítése.

Az állatállomány az utolsó öt évben

	1939	1940	1941	1942	1943
Ló	158	178	154	157	155
Tehén, ökör, üsző, borjú	507	523	602	509	496
Sertés	602	625	717	441	464
Juh	487	512	461	733	746

A természeti csapásokkal sújtott esztendőekben sokat segített a lakosság mindennapi életén, gondjain a *tégldvetés és tégláégetés*, így az 1866-i szűkös évvel kapcsolatban Garay megjegyzi: „Nálunk, Szalatnakon is nagy volt a szükség, és mégis tűrhető lön az által, hogy a téglavetés által pénzhez jutott a nagyobb rész.”²⁵ Ennek a néhány évtizeddel ezelőtt még igen jövedelmező foglalkozásnak egy csapásra véget vetettek a környéken épült téglagyárak, úgyhogy a szalatnakiak egymás után lebontották tégláégetőiket. Soknak a helye még ma is látható, sőt még egy-két tégláégető kemence rom is akad.

A téglavetésre, illetve tégláégetésre vonatkozólag Garay ezt írja: „A téglavetés nagyban üzetik, igen sok kemence van, az agyag igen alkalmas, vízhez is könnyen jutnak, valamint homokban sincs hiány. Eddigélé a tűzifa is bőven volt, de lassankint fogyni kezd, különösen a határban, s végre már nem is lehet fát kapni. A téglá és cserépszindely készítése a nők dolga, különösen a hajadonok és a nőcselédek foglalkoznak vele, míg a férfiak a szükséges anyagot szerzik be és állítják a helyszínére, valamint a kiégetést is ők végzik. Egy-egy évben három-négy égetést végeznek, egy-egy kemencébe gömbölyű zszindely fér egyszeri égetésre. Jelenben a pénzhány miatt igen leszállt a téglá ára, mi a lakosokra nézve hétszeres csapás, miután nekik a szükséges fát már drágán kell venni. Ezer téglának az ára 8-10 forint, ezer zszindelyé 4-5 forint v. é.”²⁶ A szalatnaki téglá kifogástalan minőségű volt, úgyhogy nemcsak a szomszédos községekben volt keresett cikk, hanem sokszor távolabb eső községekbe is szállítottak belőle.

Az *iparosok* (asztalosok, kőművesek, ácsok, kovácsok, borbélyok, szabók, cipészek) többnyire csak falujuk részére dolgoznak, minthogy ebből a munkából nem tudnának megélni, ezért a mesterségükön kívül más munkát is végeznek. Így például a csak szombaton és vasárnap a mesterségét űző borbély vasúti pályamunkás. A férfiak téli foglalkozása kosárfonás, seprűkészítés stb.

A nők jellegzetes téli munkája a fonás és kötés.

A családok 15-16%-a földműves *napszámos*. A szorosan vett napszámos munkán kívül rendszerint részesművelésre (feles, harmados) kapnak a módosabb gazdáktól földet, ami aztán jelentős mértékben megkönnyíti megélhetésüket.

A *bányászok* részben a nagymányoki, részben a komlói szénbányában dolgoznak. Míg az előbbieket – jó vonatközlekedés révén – naponta járnak haza, addig az utóbbiak rendszerint – egy hétre való hideg élelemmel – vasárnap délután elindulnak Komlóra, s csak szombat délután jönnek haza.

A statisztika négy „*hivatalnokot*” mutat ki. Ezek: két tanító, egy r. k. pap és a tejcsarnok vezetője. Orvosa nincs a községnek, úgyhogy a betegek Mágocsra, Szászvára vagy Bonyhádra járnak. A szüléseket képesített bába vezeti le.

Két-három szatócsüzlet biztosítja a lakosság ellátását. Természetesen igen szerény, szinte csak szükség megoldásszerű minden üzlet, amelynek a tulajdonosa mással is foglalkozik.

A községnek két kocsmája van, amelyek rendszerint csak vásár- és ünnepnap délután látogattak.

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása 1940-ben

Földműves	Napszámos	Hivatalnok	Iparos	Kereskedő	Bányász	Összesen (család)
120	34	4	30	6	21	215

A lakosság erkölcsi arculata több vonásból tevődik össze. Mindenekelőtt kitartó szorgalmát és munkabírást kell kiemelni. Az új hazában való letelepedésük idején nehéz, áldozatos munkával vetették meg a mai falu alapjait, s két évszázad küzdelmes, szívvel-lélekkel végzett munkájával, fáradozásukkal tették olyanná, amilyen ma.

A falu lakossága mindenkor teljesítette az új haza iránti állampolgári kötelességét, és *mindenkor osztozott az új haza sorsában*, sosem lázadozott elene, de mindig kiállt mellette, ha kellett, fegyveresen is.

Nem kevésbé jellemző rá a *tudni akarás*. A katolikus vallású lakosság beállítottságára jellemző, hogy a legelső teendői egyikének tartotta a gyermekei erkölcsi és szellemi neveléséről való gondoskodást. Így épült fel aztán rövidesen első iskolájuk, amelyben már hozzáértő tanító oktatott, de felépült egy kápolna is, hogy a vallás gyakorlását biztosíthassák.

Az iskola munkájára mindenkor nagy gondot fordítottak: megfelelő épületet emeltek, s hamarosan két tanteremre fejlesztették az iskolát, amelyben magyar és német nyelven folyt az oktatás.

Jó fényt vet a falu népére, hogy mindenki természetesnek és szükségesnek tartja a hat osztályú elemi népiskola elvégzését. Még nem volt példa arra, hogy valamely gyerek nem tett volna eleget tankötelezettségének. A lakosság általában fontosnak tartja a tanulást, és becsüli a tudást. A katonaéletet is abból a szempontból értékeli, hogy ott a legény életszemlélete tágul, és tökéletesítheti magyarnyelv-tudását. De érdekes az a nézet is, hogy csak a paraszti munka az értékes, s az iskola megadja azt a tudást, amely ehhez a munkához kell.

A szellemi foglalkozást szükségesnek tartják, de nem értékelik annyira, hogy gyermekeiket ilyen pályára küldjék. Rendkívüli eset, hogy valamely család a fiát középiskolába adja. Elég gyakran hangoztatják, hogy az értelmiséget ők, a parasztok tartják el.

Sokat adnak a *jó hírnév*re, a becsületre. Megvetik azt, aki a családjára valamilyen vonatkozásban szégyent hoz, vagy aki nem veszi ki részét a család munkájából, életéből.

Nem szeretnek pereskedni, viszálykodni. A nézeteltéréseket vagy félreértéseket a falu íratlan törvényei, szokásai szerint intézik el. A paraszti életben olyan döntő szerepet játszó vagyoni kérdéseket is maguk döntenek el. Nem mennek ügyvédhez. Ha maguk nem találhatnak megoldást, akkor a bíró, az esküdtek vagy a jegyző szava a döntő.

Általában józan életet élnek. A részegeskedést erősen elítélik. Dicséretes vonás és szép szokás az *öregek tisztelete*. Minthogy többnyire három nemzedék él egy fedél alatt, az idősebbekkel való bánásmód, a róluk való gondoskodás mikéntje a példaadás erejével és következetességével száll apáról fiúra.

Megnyugtató látvány az a *rend és tisztaság*, amely nemcsak az egyes házakban, udvarokban, hanem az egész faluban is uralkodik. Még lesz szó arról a *segítőkészségről* (például házépítésnél, sürgős mezei munkánál stb.), amellyel mások problémáinak megoldásához hathatósan hozzájárulnak.

Természetesen bőven akad negatív vonás is. Így a földéhség, az önmagával szembeni igénytelenség stb.

Erősen tartják és ápolják a rokonsági kötelékeket, és nagy súlyt helyeznek a jó szomszédi viszonyra is.

Minthogy a faluban mindenki ismeri egymást, találkozáskor nem maradhat el a köszönés vagy a rövid érdeklődés, beszélgetés. A napszaknak megfelelő köszönési formákon kívül ezért sűrűn hallani ilyen kérdéseket: „Wo gehst hin? Wo warst? Seid ihr bald fertig? Macht ihr noch nicht Feierabend? stb. (Mikor lesztek meg? Mikor fejezitek be?) A gyerekek a katolikus köszöntést mondják: „Gelobt sei Jesus Christus.” (Dicsértessék a Jézus Krisztus.)

A lakosság erőteljesebb szellemi fejlődésének, művelődésének gátlója a megmerevedett közigazgatás is, amely vajmi keveset tesz, illetve tehet a haladás érdekében.

A falu élete szempontjából nagyon kedvezőtlen, hogy a körjegyzőség a 7 kilométerre levő Kisvaszaron van, amely sem vasúton, sem műúton nem közelíthető meg, földesútja télvíz idején még lovas kocsival is alig járható. A közigazgatás emberei csak adószedéskor vagy az előljárásság megválasztásakor jelennek meg a községben.

Jegyzetek, felhasznált irodalom

1. Historia Parochiae Szalatnakiensis (N. P. Sz.)
2. Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest, 1897. III. 440. l.
3. Csánki Dezső i.m. III. 433. l.
4. Weidlein János: *Elpusztult falvak Tolnában és Baranyában*. Századok, 1934. LXVIII. 611–630. l.
5. Csánki D. i.m. III. 397. l.
6. Thiele: *Königreich Ungarn*. II. 338. l.
7. Velics–Kammerer: *Magyarországi török defterek*. I. 184., 343., II. 167. l.
8. Hatos G. levelezései. Baranya helységnevei. Nemzeti Múzeum kéziratára. 142–143. l.
9. Pesty Frigyes: *Helységnévtár*, V. 349–352. l.
10. Weidlein János: *Ansiedlung der Deutschen in der Baranya* (Buch der deutschen Forschungen in Ungarn)
11. Merényi Ferenc: *Domsich Mátyás egyházlátogatása Baranyában 1729-ben*. Pécs, 1939. 40. l.
12. Thurn-féle (Vsis) Visitatio Canonica (Pécsi Püspöki Levéltár)
13. Berényi-féle Visitatio Canonica (Pécsi Püspöki Levéltár)
14. Eszterházy-féle Visitatio Canonica (Pécsi Püspöki Levéltár)
15. Baranya vármegye levéltára, Pécs
16. Baranya megye levéltára, Pécs
17. Hartmann Rudolf: *Über die „Franzosen“ von Baranya-Szentgyörgy*. Deutsch-ung. Heimatsblätter. I. Jahrgang. 1929. 225. l.
18. Váradi Ferenc: *Baranya múltja és jelenje*. Pécs, 1890. 108. l.
19. Weidlein Johann: *Ausiedlung der Deutschen in der Baranya*. Buch der deutschen Forschungen in Ungarn. 1940. 18. l. „Im Jahre 1720 gab es nur in Bikal, Ráczkózár, Maróc, Rákos und Szalatnak Sorbkroaten in der Baranya” (1720-ban Baranyában csak Bikalon, Ráczkózár, Marócon, Rákoson és Szalatnakon éltek szerbhorvátok.)
20. Berényi-féle Visitatio Canonica
21. N. P. Sz. Fényes Elek: *Magyarország leírása*. Pest, 1847. I. 62. l.
22. H. P. Sz.
23. Uo.
24. Uo.
25. Uo.
26. Uo.

II.

A község német nyelvjárásának hangtana

I. Fonetika

A nyelvjárásban a következő hangok fordulnak elő.

1. Magánhangzók

a) Illabiális magánhangzók

i, ī Az *i* képzésénél a nyelv praedorsuma erősen emelkedik a praepalátalis terület felé, hegye az alsó fogsort érinti. Az ajaknyílás is nagyobb, mint a magyar *i* képzésénél.

e, ē Képzése megegyezik a közép nyelvállású magyar zárt *e* képzésével.

e, e Az *e* olyan, mint az alsó nyelvállású nyílt magyar *e*.

a, ā Alsó nyelvállású, hátulsó képzésű magánhangzó. Képzésénél a nyelv postdorsuma erősen emelkedik a lágy íny felé, hegye pedig az alsó alveolákat érinti.

b) Labiális magánhangzók

u, ū Az *u* kisebb ajaknyílással képzett veláris magánhangzó, mint a magyar *u*.

o, ō Képzése megegyezik a magyar *o* képzésével.

a, ā A magyar *a*-val teljesen azonos ejtésű és színezetű.

a, ä A legtöbb nyelvjárásban *ə*-vel jelölt tompa, kisebb nyomatékkal képzett hang Szalatnokon, *a*, illetve *ö* színezetű (jelölése *a, ö*).

2. Diphthongusok

A nyelvjárás diphthongusai mind ereszkedő jellegűek, vagyis az első elem a hangzósabb, szótagalkotó. Nyelvjárásunkban a következő diphthongusok fordulnak elő: *i^a, i^ö, a^a, a^ö, aⁱ, e^ö, e^a, u^ö, u^a*

3. Mássalhangzók

a) Liquidák

r Az *r* képzése teljesen megegyezik a német köznyelvi *r* képzésével. Az uvuláris *r* nem használatos.

l Az *l* színezete a szomszédos hangoktól függ. De sem ezt, sem szótagképző mivoltát nem jelöljük.

b) Nazálisok

m, n, ŋ

c) Explosivák

Közülük csak a zöngétlen *p*, *t* és *k* használatos. A zöngések közül csak két esetben fordul elő a *d*, mégpedig *l*, *r* előtt, vagy intervokális helyzetben. (35. §. 1.)

d) Spiránsok

Zöngétlen spiránsok: *f*, *s*, *š*, *x*, *χ*; zöngések: *v* és *j*. Hehezet: *h*.

e) Mássalhangzó-kapcsolatok

1. Aspiráció csak a *k*-nál fordul elő, ha utána magánhangzó következik (*khum* komme).
2. Affrikáták: *ts*, *tš*, *pf*.

II. A hangok történeti fejlődése

I. A magánhangzók

1. A hangsúlyos magánhangzók fejlődése

a) Rövid magánhangzók

1. §. A kfn. *a*-nak megfelelő

1. Eredetileg zárt szótagokban és egytagú szavakban *l*, *m*, *n* + mássalhangzó előtt *a*: *aks* Achse, *atsl* (kfn. atzel) Elster, *kvant* (kfn. gewant), Kleidung, *pfana* Pfanne, *rats* Ratte, *stampf*^a stampfen, *pal* bald, *halts* Hals, *sant* Sand, *khansper* Stachelbeere.

2. Hosszú *ā* van a kfn. *a* helyén a *māt* Magd¹ és a *špās* Spaß szavakban.

3. *x*, *š*, *f* + mássalhangzó előtt *a*: *naxt* Nacht, *šaxtl* Schachtel, *šlaxt*^a schlachten, *traxt* Tracht, *hašpl* Haspel, *khasp*^o*r* Kaspar, *kraft* Kraft, *saft* Saft.

4. *r* előtt *a*^o : *a*^o*rt* Art, *a*^o*rfl* armwoll, *pa*^o*rt* Bart, *fā*^o*rn* Fahren, *ka*^o*r* gar, *sa*^o*r* Schar, *a*^o*rm* arm.

5. *ā* az eredetileg nyílt szótagokban és egytagú szavakban: *pās* Base, *kāvl* Gabel, *krāt* gerade, *krāv*^a Grab (de: *kravl*^{a2}), *pāt* Bad, *krāp* Grab, *krās* Gras, *rāt* Rad, *šmāl* schmal.

Nem következett be az *a* > *ā* változás a Vater szóban: *fat*^o*r*.

6. Rövid *o* van *l* + mássalhangzó előtt: *olv*^o*r* albern, *holm*^a Halm szavakban.

7. Nazálisok előtt *ō* váltja fel a kfn. *a*-t: *pō* Bahn, *lōm* lahm, *nōm*^a Namen, *rōm*^a Rahmen, *tsō* Zahn, *tsōm* zahm.

8. *e*-t találunk *s* és *š* előtt: *eš*^a Asche, *khest*^a Kastanien, *teš*^a Tasche, *veš*^a waschen, *hentšix* Handschuh, *pletš*^a platschen³.

9. *ē*-t tüntetnek fel: *tu jēxst* du jagst, *ē^or jēxt* er jagt, *tu sēxst* du sagst, *ē^or sēxt* er sagt.

2. §. Kfn. e

1. Eredetileg zárt szótagokban *e*-t találunk: *pes^or* besser, *plet^or* Blätter, *fes^or* Fässer, *kreftix* kräftig.

2. Eredetileg nyílt szótagokban *ē*-vé fejlődött: *ēsl* Esel, *hēv^a* heben, *knēvln* knebeln, *lēx^a* legen, *šlēxl* Schlegel.

3. *ē* van a *krēv^a* Gräben, *hēfn^or* Häfner, *jēx^or* Jäger, *sēx^a* Säge szavakban.

4. *r* előtt *ē* felel meg a kfn. *e*-nek: *ermł* Ärmel, *herpst* Herbst, *fēr^a* färben.

5. *i* van két idegenből átvett szóban: *šinīrn* genießen, *špitakl* Spektakel.

3. §. Kfn. ö

1. *ē*-t találunk eredetileg zárt szótagokban és olyan egytagú szavakban, amelyekben mássalhangzó-kapcsolat következik a kfn. *ö* után: *pētln* betteln, *fres^a* fressen, *fets^a* Fetzen, *šte^a* (kfn. stecke) Stab, *nēst* Nest, *pfēt^or* Taufpate und Taufkind.⁴

2. Eredetileg nyílt szótagokban és néhány egytagú szóban *ē* van: *pēt^a* beten, *lēv^or* Leber, *lē^sa* lesen, *rēv^a* Rebe, *kēl* gelb, *mēl* Mehl, *vēk* Weg.

3. Nazálisok előtt *e* lép a kfn. *ē* helyére: *nem^a* nehmen, *pemsl* Pinsel, *šenkl* Schenkel, *sents^a* Sense.

4. *r* előtt *ö*-ből *ē^o* lesz: *pē^or* Bär, *tē^or* der, *ē^or* er, *šme^or* Schmerz, *vē^ort* Wert.

5. *ē*-t tüntetnek fel a következő szavakban: *ēv^a* eben, *lēdix* ledig, *lēp* Löwe, *šēvix* schäbig.

6. Csak szórványosan lép fel kfn. *ē* helyett *i*: *kši^a* geschehen, *širv^a* Scherbe.

7. Kfn. *ē* > nyj.-i *ā* van a *rāf* Reff kölcsönszóban.⁵

4. §. Kfn. i

1. A kfn. *i* változatlanul megmaradt *i*-nek eredetileg zárt szótagokban és nem nyújtható egytagúakban: *ksixt* Gesicht, *hits* Hitze, *krip^a* Krippe, *špits^a* Spitze, *fiš* Fisch, *krif* Griff, *šnit* Schnitt, *štil* still, *tiš* Tisch.

2. Nyílt szótagokban és néhány egytagú szóban *i*-t találunk: *kīvl* Giebel, *līx^a* liegen, *štīfl* Stiefel, *štrīxl* Striegel, *špīl* Spiel, *šīp* Sieb, *stīl* Stiel, *tsīl* Ziel, *khīl* Kiel, *īxl* gel.

3. *r* előtt *i^o* lép a kfn. *i* helyére: *šmi^orn* schmieren, *vi^orvar* Wirrwarr, *mi^or* mir, *ti^or* dir, *i^or* ihr.

4. Két szóban *u* van a kfn. *i* helyén: *šun^a* Schinken,⁶ *vuntsix* winzig.⁷

5. Hangsúlytalan helyzetben *i* > *e* változás van: *net* nicht, *sen* sind.⁸

5. §. Kfn. o

1. Eredetileg zárt szótagokban és egytagú szavakban mássalhangzó-kapcsolatok, valamint gutturálisok előtt megmaradt *o*-nak: *fop^a* fopan, *rol^a* rollen,

vol^{la} Wolle, *šopf* Schopf, *volf* Wolf, *jox* Joch, *lox* Loch, *khox* Koch, *štok* Stock, *rok* Rock.

2. *ō*-t találunk eredetileg nyílt szótagokban és néhány egytagú szóban: *hōfl* Hobel, *hōnix* Honig, *knōfl* Knoblauch, *šōv^or* Schober, *fōxl* Vogel, *krōp* grob, *hōf* Hof, *trōk* Trog.

3. *u* felel meg a kfn. *o*-nak: *tun^or* Donner, *k^ovurf^a* geworfen, *kuš^a* Gosche, *knurfl* Knorpel, *urxl* Orgel, *truk^ot* trocken.

4. *r* + mássalhangzó előtt *q* lép a kfn. *o* helyére: *tqrf* Dorf, *kštqrv^a* gestorben, *grnlx* ordentlich, *štqrix* Storch, *farn^a* vorne.

5. *r* + *-en* előtt *a^o* felel meg a kfn. *o*-nak: *pa^orn* bohren, *h^opa^orn* geboren, *f^orla^orn* verloren, *kšva^orn* geschvoren.

6. Kfn. *o* > nyj.-i *i*: *miršl* (kfn. morsel) Mörser.

6. §. Kfn. ö

1. A kfn. *ö*-nek általában *e* felel meg: *pek* Böcke, *freš* Frösche, *knepf* Knöpfe, *rekl^a* Röcklein, *velf* Wölfe, *velkl^a* Wölkchen.

2. Eredetileg nyílt szótagokban *ē*-t találunk a kfn. *ö* helyén: *plēt* blöde, *hēf* Höfe, *mēklx* möglich, *ē^o* Öfen, *trēk* Tröge, *fēxl* Vögel.

3. *r* + mássalhangzó előtt *q* lép a kfn. *ö* helyére: *ter^or* Dörfer, *ternl^a* Dörnlein, *kher^op* Körbe, *vertr* Wörter.

7. §. Kfn. u

1. A kfn. *u* változatlanul megmaradt nazális, liquida, spiráns + mássalhangzó előtt: *štrumpf* Strumpf, *tunkl* dunkel, *luy^e* Lunge, *šuldix* schuldig, *k^o-tult* Goduld, *khurts* kurz, *turšt* Durst, *vršt* Wurst, *luft* Luft, *prust* Brust, *lust* Lust.

Ugyancsak rövid *u* van a *muts^a* Motzen (lat. almutia) szóban.⁹

2. Nyílt szótagokban megnyúlt a kfn. *u*: *mūsix* Musik, *štrüdl* Strudel, *trūxl* Truhe.

3. *o* lép a kfn. *u* helyére a következő szavakban: *pop^a* Puppe, *ropf^a* rupfen, *šopf^o* Schuppen.

4. Kfn. *u* > nyj.-i *i*: *ritša* rutschen, *imasunst* umsonst.

5. *q*-t találunk a *qaršt* Bursche,¹⁰ *tqrtiltauv^a* Turteltaube szavakban.

8. §. Kfn. ü

1. Eredetileg zárt szótagokban *i* felel meg a kfn. *ü*-nek: *pintl* Bündel, *prik^a* Brücke, *hit^a* Hütte, *mil^or* Müller, *šit^a* schütten, *vintš^a* wünschen.

2. Az eredetileg nyílt szótagokban *ī*-t találunk: *flīxl* Flügel, *līx^a* lügen, *prīxl* Prügel, *trīv^a* drüben, *īvl* übel.

3. *r* előtt *i^o* lép a kfn. *ü* helyére: *ši^orn* schüren, *špi^orn* spüren, *ti^or* Tür.

4. *u*-t tüntetnek fel: *fufits^e* fünfzehn, *fufitsix* fünfzig, *firkun^a* gönnen, *kiboxl* Küche, *muk^a* Mücke.

5. Hosszú ū-t találunk a *lūx* Lüge kölcsönszóban.
6. Kfn. *ü* > *nyj*.-i *ē*: *pēxln* bügeln.
7. *o* van a *terf^a* dürfen szóban.¹¹

b) Hosszú magánhangzók

9. §. Kfn. ā

1. A kfn. *ā* megmaradt hosszúnak: *kāk^orn* (kfn. *gagern*) schwatzen, *kā* (kfn. *gach*) jähzarnig, *vānsinix* wahnsinnig.
2. A kfn. *ā* helyén *a*-t találunk néhány *nyj*.-i kölcsönszóban: *pramper* Brombeere, *krapp^a* Krapfen, *papst* Papst.
3. Mássalhangzó-kapcsolatok előtt egyébként *a* felel meg a kfn. *ā*-nak: *taxt* Docht, *klāft^or* Klawter, *naxp^or* Nachbar.
4. Az eredetileg nyílt szótagokban és egytagú szavakban *ā*-t találunk: *āv^ot* Abend, *plāx^a* plagen, *šlāf^o* schlafen, *švāx^or* Schwager, *krāft* Graf, *māš* Maß, *pfāl* Pfahl, *šāf* Schaf.
5. *r* előtt *a* > *ā*^o változás van: *kfā^or* Gefahr, *hā^or* Haar, *jā^or* Jahr, *klā^or* klar, *pā^or* Paar, *vā^or* wahr.
6. Nazálisok előtt *ō* felel meg a kfn. *ā*-nak: *mōn^ot* Monat, *ōmextix* ohnmächtig, *ōn^a* ohne, *sōm^a* Samon, *špō* Span.
7. Kfn. *aw* > *nyj*.-i *a^a*: *plā^a* blau, *krā^a* grau.
8. A kfn. *vā* (wo)-ból *vū* lett.¹²
9. Az *emēts^a* Ameise¹³ szóban *e* felel meg a kfn. *ā*-nak.

10. §. A kfn. ā Umlautjának megfelelel

1. *e* a *fēl^a* fehlen, *khes* Käse szavakban;
2. *r* előtt *e^o*: *jē^orlix* jährlich, *lē^or* leer, *šē^or* Schere, *šve^or* schwer;
3. *ē*: *knētix* gnädig, *krēm^or* Krämer, *šlēx* Schläge, *špē* Späne;
4. *e*: *sef^or* Schäfer, *retix* Rettich, *kšprex* Gaspräch.

11. §. Kfn. ē

1. A kfn. *ē* többnyire megmaradt *ē*-nek: *ē* Ehe, *ēvix* ewig, *lēn^a* lehnen, *pēt^or* Peter, *vēnix* wenig.
2. *e^a* felel meg a kfn. *ē*-nek: *klē^a* Klee, *rē^a* Rehe, *šlē^a* Schlehe, *šne^a* Schnee, *tse^a* Zehe szavakban.

12. §. Kfn. ī

1. A kfn. *ī*-t a *nyj*. diphthongizálta, mégpedig *ai*-vá: *plaiv^a* bleiben, *taiksl* Deichsel, *ais* Eis, *raix* reich, *šain^a* scheinen, *vai* Wein, *tsait* Zeit.
2. Kfn. *ī* *nyj*. *ā* van az egyetlen *rāia* Reihe szóban.
3. A kfn. *ī* megrövidült a *hoxtsix* Hochzeit, *šlix^a* schleichen szavakban.

13. §. Kfn. o

1. Eredeti hosszúságát megtartotta nazálisok és spiránsok előtt: *pōn^a* Bohne, *krōn^a* Krone, *lō* Lohn, *šōn^a* schonen, *pōshaft* boschaft, *klōst^{er}* Kloster, *šōs* Schoß, *hōx* hoch.

2. Rövidülés állt be a *hoxtsix* Hochzeit, *hofart* Hoffart, *šon* schon, *šot^a* Schotte, *šlos* Schloß szavakban.

3. Egytagú szavakban szóvégi helyzetben *q^a*, mássalhangzó előtt *q^o* felel meg a kfn. *ō*-nak: *flq^a* Floh, *frq^a* froh, *štrq^a* Stroh, *krq^os* groß, *nq^ot* not, *tq^ot* Tod.

14. §. A kfn. ō Umlautjának megfelelel

1. *e*: *hex^{er}* höher, *rest^a* rōsten;

2. *ē*: *adēs^a* ablösen, *nētix* nōtig, *trēst^a* trōsten;

3. *ē^a*: *pē^as* böse, *flē^a* Flöhe, *hē^a* Höhe.

15. §. Kfn. ū

1. A kfn. *ū* a legtöbb esetben *au*-vá lett: *pau^{er}* Bauer, *hauv^a* Haube, *hauf^a* Haufen, *maul* Maul, *maus* Maus, *tauv^a* Taube.

2. A kfn. *ū* megrövidült a *juks^a* jauchzen, valamint a hangsúlytalan *uf* auf, *nuf* hinauf szavakban.

3. *u* van a kfn. *ū* helyén a *lu^{er}n* lauern szóban.

4. Megmaradt hosszúnak a *tūts^a* duzen és *šnud^a* langes Maul¹⁴ szavakban.

5. Az *ū* Umlautja m előtt *ā* formában jelenik meg: *rām^a* räumen, *sām^a* säumen.¹⁵

Diphthongusok

16. §. A kfn. ei

A kfn. *ei* diphthongus helyébe többnyire monophthongus lép.

1. *ā*: *fāl* feil, *hāklīx* heikel¹⁶, *hāmiš* heimisch, *māst^{er}* Meister, *šrā* Schrei, *vāts* Weizen.

2. *ē*: *lē^{er}* Leiter, *ref* Reif, *sef^a* Seife, *šlēfa* Schleife, *štrēf^a* streifen, *ētrešl* Eidechse.¹⁷

3. Nazálisok előtt *ē* van: *ēm^{er}* Eimer, *kmē* Gemeinde, *mēnuj* Meinung, *štē* Stein.

4. *ē*-t tüntetnek fel: *prēt* breit, *hēl^a* heilen, *hēsrix* heiser, *lēp* Laib, *lēt* leid, *tēk* Teig, *tēl^a* teilen, *vēx* weich, *tsvē* zwei.

5. A *hom* heim szó esetében *o*-t találunk a kfn. *ei* helyén.

6. A *Fleisch*, *Geist*, *heilig*, *rein* szavakban változatlanul megmaradt – az irodalmi nyelv hatásaként – a kfn. *ei*.

7. Ugyancsak megmaradt az *ei* > *ai*, az *āi^{er}* Eier szóban, továbbá *x* előtt: *plaix* bleich, *aixl* Eichel, *raix^a* reichen.

17. §. A kfn. ie

1. A kfn. *ie*-nek az esetek egy részében *i^o* felel meg: *pi^or* Bier, *pri^of* Brief, *ti^op* Dieb, *li^op* lieb, *ri^om^a* Riemen, *ši^of* schief, *šti^or* Stier.

2. Intervokális helyzetű kfn. *ch* vagy *nyj*.-i *x* (< a) előtt a kfn. *ei* helyén *i*-t találunk: *pīx^a* biegen, *flīx^a* fliegen, *līx^a* liegen, *špīxl* Spiegel, *vīx^a* Wiege, *tsīxl* Ziegel.

3. *ch* + *mássalhangzó*, valamint *r* előtt rövidülés állott be: *fixt^a* Fichte, *lixt* Licht, *firtl* viertel, *firtsix* vierzig.

18. §. A kfn. iu

1. A kfn. *iu*-nak *ai* felel meg: *paix* Bäuche, *pairiš* bäuerisch, *praitikam* Bräutigam, *haila* heulen, *tsaix* Zeug.

19. §. A kfn. ou

1. A kfn. *ou* helyén a legtöbb esetben *ā*-t találunk.¹⁸ *āx* Auge, *pām* Bau, *lāp* Laub, *lāf^a* laufen, *štāvix* staubig, *tāp* taub.

2. *au* van a kfn. *ou* helyén: *erlauv^a* erlauben, *knau* genau, *klauv^a* Glaube, *ūrlaup* Urlaub. Lehet, hogy ezek az irodalmi nyelvből származó kölcsönszavak.

3. Kfn. *ou* *nyj*.-i > *ę*: *tef^a* taufen, *khęf^a* kaufen.

20. §. A kfn. öu

A legtöbb esetben monophthongust találunk.

1. *ē*-t: *pēm* Bäume, *trēm* Träume, *tsēm* Zäune.

2. *ā*-t: *rāv^or* Räuber, *rāx^orn* rauchern, *štāv^a* stauban.

3. Kfn. *öu* *nyj*.-i > *ai*: *frai^a* freuen, *hai* Heu, *f^orštrai^a* zerstreuen, *laixln* leugnen.

4. *ē*-t: *ēxl^a* Auglein, *hēvl^a* kleiner Topf.

5. *o*-t a *khęf^or* Käufer szóban.

21. §. Kfn. uo

1. A kfn. *uo*-nak a legtöbb esetben *u^a* felel meg¹⁹: *pru^ad^or* Bruder, *pu^a* Bube, *kru^av^a* Grube, *hu^ast^a* husten, *ru^av^a* Rübe.

2. *ū*-t találunk a kfn. *uo* helyén: *flūx^a* fluchen, *hūfais* Hufeisen, *khū* Kuh, *rūf* rufen, *sū* Schuh, *stūt* Stute, *tūx* Tuch, *tsū* zu.

3. Rövidülés következett be: *plum* Blume, *prux* Bruch, *khunrat* Konrad, *sux^a* suchen, *krum^ot* Crummet/Grumt.

4. *o* van a *motr* Mutter szóban.²⁰

22. §. Kfn. üe

1. A kfn. *üe* helyébe *i^o* lép: *pli^o* Blüten, *hi^otl* Hütchen, *mi^o* Mühe, *tri^op* trübe, *vi^ol* wühlen.

2. Kfn. *üe nyj.* - *ī: frī* früh, *khī* Kühe, *fil^a* fühlen.
3. Rövidülés állott be a *pliml^a* Blümlein, *nix^{ör}* nüchtern, *tix^{ör}* Tücher, *pix^{ör}* Bücher szavakban.
4. A *müssen* igének *mu^{ös}a* nyj.-i alakja.

23. §. A kfn. rövid tőhangzók megnyúlása

a) Nyílt szótagokban

1. Kfn. *a ā: pās* Base, *kāvl* Gabel stb. (1. §.)
2. Kfn. *e 1. e ē: ēr* Ähre, *krēv* Gräben stb. (2. §.)
2. *e ē: ēsl* Esel, *khēxl* Kegel stb. (2. §.)
3. Kfn. *ē 1. e ē: pēt* beten, *lēv^{ör}* Leber stb. (3. §.)
2. *e ē: ēv^a* eben, *šēvix* schäbig stb. (3. §.)
4. Kfn. *i ī: kīvl* Giebel, *līx^a* liegen stb. (4. §.)
5. Kfn. *o > ō: hōfl* Hobel, *hōnix* Honig stb. (5. §.)
6. Kfn. *ē > ē: plēt* blöde, *hēf* Höfe stb. (6. §.)
7. Kfn. *u > ū: khūxl* Kugel, *mūsix* Musik stb. (7. §.)
8. Kfn. *ü > ī: flīxl* Flügel, *līx^a* lügen stb. (8. §.)

b) Nyújtás zárt szótagokban

1. Kfn. *a 1. a > ā: māt* Magd, *špās* Spaß.
2. *ā > ā: pāt* Bad, *krāp* Grab stb. (1. §.)
2. Kfn. *ö 1. ö > ē: kēl* gelb, *mēl* Mehl, *vēk* Weg.
2. *ē > ē^ö: pē^{ör}* Bär, *tē^{ör}* der stb. (2. §.)
3. Kfn. *i > ī: sip* Sieb, *stil* Stiel stb. (4. §.)
4. Kfn. *o > ō: krōp* grob, *hōf* Hof stb. (5. §.)

24. §. Kfn. hosszú tőhangzók megrövidülése

A rövidülés a legtöbb esetben a rákövetkező hosszú mássalhangzó hatásaként következett be.²¹

1. Kfn. *ā 1. ā > a: pramper* Brombeere, *jam^{ör}* Jammer stb. (9. §.)
2. *a > a: plāt^{ör}* Blatter, *taxt* Docht stb. (9. §.)
2. Kfn. *ē > e: šēf^{ör}* Schäfer, *retix* Rettich, *kšprex* Gespräch.
3. Kfn. *ī > i: hoxtsix* Hochzeit, *šlix^a* schleichen.
4. Kfn. *ō > o: hoxtsix* Hochzeit, *hofart* Hoffart stb. (13. §.)
5. Kfn. *ē > e: hex^{ör}* höher, *rest^a* rösten.
6. Kfn. *ū > u: juks^a* jauchzen, *uf* auf, *nuf* hinauf.
7. Kfn. *ei > e: lēt^{ör}* Leiter, *rēf* Reif stb. (16. §.)
8. Kfn. *ie > i: fixt^a* Fichte, *lixt* Licht stb. (17. §.)
9. Kfn. *ou > e: tēf^ö* taufen, *khēf^ö* kaufen.
10. Kfn. *uo > u: plum^a* Blume, *prux* Bruch stb. (21. §.)
11. Kfn. *üe > i: pliml^a* Blümlein, *nix^{ör}* nüchtern stb. (21. §.)

25. §. A magánhangzók megváltozása *r* előtt

a) Ha a zárt szótagú hosszú magánhangzó vagy diphthongus után *r* következik, akkor a magánhangzó megrövidül, s közte és az *r* között csökkentett nyomatékú ^o jön létre.

1. Kfn. $\bar{a} > a^o$: *kfā^or* Gefahr, *jā^or* Jahr stb. (9. §.)
2. Kfn. $\bar{e} > e^o$: *jē^orlīx* jährlich, *lē^or* leer stb. (11. §.)
3. Kfn. $\bar{u} > u^o$: *pau^or* Bauer, *mau^or* Mauer, *sau^or* sauer.
4. Kfn. *ei* > $\bar{a}j$: *āi^or* Eier.
5. Kfn. *ie* > i^o : *pi^or* Bier, *šti^or* Stier.
6. Kfn. *uo* > u^o : *fu^or* Fuhre, *šnu^or* Schnur.

b) Ha az eredetileg rövid magánhangzó később megnyúlt, akkor hasonlóképpen ^o fejlődött az *r* előtt.

1. Kfn. *a* > a^o : *q^ort* art, *q^ortix* artig stb. (1. §.)
2. Kfn. *i* > i^o : *ti^or* dir, *i^or* ihr stb. (4. §.)
3. Kfn. *o* > a^o : *pq^orn* bohren, *tq^or* Tor stb. (5. §.)

c) Rövid magánhangzók *r* előtti megváltozása

1. Kfn. *o* > a : *tq^or*f Dorf, *tq^or*t dort, *h^orn* Horn stb. (5. §.)
2. Kfn. $\bar{o}$ > e : *tē^or^o* Dörfer, *tē^onl^a* Dörnlein stb. (6. §.)
3. Kfn. *u* > $\bar{a}$: *pā^oršt* Bursche, *tā^orltauv^a* Turteltaube.

26. §. Labialisatio

1. Kfn. *a* a) $a > a$: *qksl* Achsel, *axtl* Achtel stb. (1. §.)
b) $a > a^o$: *q^ort* Art, *q^ortix* artig stb. (1. §.)
c) $a > a$: *pqt* Bad, *pqs* Base stb. (1. §.)
2. Kfn. $\bar{a}$ a) $\bar{a} > a$: *plq^or* Blatter, *tqxt* Docht stb. (9. §.)
b) $\bar{a} > a$: *qv^ot* Abend, *plqxa* plagen stb. (9. §.)
c) $\bar{a} > a^o$: *altq^or* Altar, *kfā^or* Gefahr stb. (9. §.)

27. §. Delabialisatio

1. Kfn. $\bar{o} > e$: *freš* Frösche, *klekl^a* Glöcklein stb. (6. §.)
2. Kfn. $\bar{u} > i$: *pintl* Bündel, *prik^a* Brüche stb. (8. §.)
3. Kfn. $\bar{u}e > i^a$: *pli^a* Blüten, *pi^avl^a* Büblein stb. (22. §.)

28. §. Umlaut

1. *a* – *e*: *alt* – *elt^or* alt, *apfl* – *epfl* Apfel, *man* – *men^or* Mann, *max* – *mexst* – *mext* mache, machts, macht.

š – umlaut: *eš^a* Asche, *teš^a* Tasche, *veš^a* waschen, *hentšix* Handschuh, *pletš^a* platschen.

2. *a* – $\bar{e}$: *halts* – *hełts* Hals, *plats* – *plęts* Platz, *štal* – *šteł* Stall.

3. $\bar{a}$ – $\bar{e}$: *pām* – *pēm* Baum, *trām* – *trēm* Traum.

4. $a - \bar{e}$: $ax - \bar{e}xl^a$ Auglein.
5. $g - e$: $tarf - terf^{\bar{o}}r$ Dorf, $tarn - ten^{\bar{o}}r$ Dorn, $harn - hen^{\bar{o}}r$ Horn stb.
6. $g^{\bar{o}} - \bar{e}$: $krq^{\bar{o}}s - kreš^{\bar{o}}r$ groß, $rq^{\bar{o}}r - r\bar{e}r$ Rohr.
7. $g^a - \bar{e}^a$: $flq^a - fle^a$ Floh, $rq^as^a - re^as^l^a$ Röslein.
8. $g^{\bar{o}} - \bar{e}$: $nq^{\bar{o}}t - n\bar{e}tix$ nötig.
9. $\bar{q} - \bar{e}$: $kl\bar{q}s - kl\bar{e}s^{\bar{o}}r$ Glas, $kn\bar{q}t - kn\bar{e}tix$ gnädig stb.
10. $\bar{q} - \bar{e}$: $kr\bar{q}v^a - kre\bar{v}^a$ Graben, $s\bar{q}x - s\bar{e}x^a$ Säge, $h\bar{q}f^a - h\bar{e}f^a$ Hafon.
11. $\bar{q} - \bar{e}$: $\bar{s}qf - \bar{s}e\bar{f}^{\bar{o}}r$ Schäfer, $k\bar{s}pr\bar{q}x - k\bar{s}pr\bar{e}x$ Gespräch.
12. $au - ai$: $pau - paix$ Bauch, $prau - praix$ Brauch, $rau\bar{s} - rai\bar{s}$ Rausch.
13. $o - e$: $pok - pek$ Bock, $fro\bar{s} - fre\bar{s}$ Fresch stb.
14. $\bar{o} - e$: $h\bar{o}x - hex^{\bar{o}}r$ hoch.
15. $\bar{o} - \bar{e}$: $h\bar{o}f - h\bar{e}f$ Hof, $\bar{o}f^a - \bar{e}f^a$ Ofen, $tr\bar{o}k - tr\bar{e}k$ Trog stb.
16. $u - i$: $fuk\bar{s} - fiks$ Fuchs, $\bar{s}trump\bar{f} - \bar{s}trimp\bar{f}$ Strumpf, $vurm - vir\bar{m}$ Wurm.
17. $\bar{u} - i$: $p\bar{u}x - pix^{\bar{o}}r$ Buch, $t\bar{u}x - tix^{\bar{o}}r$ Tuch.
18. $u^{\bar{o}} - i^{\bar{o}}$: $f\bar{u}\bar{o}s - f\bar{i}\bar{o}s$ Fuß, $hu^{\bar{o}}t - hi^{\bar{o}}t$ Hut, $kr\bar{u}\bar{o}s - kri^{\bar{o}}s$ Gruß.

c) A hangsúlytalan magánhangzók fejlődése

29. §. Szóvégi helyzetben

1. A szóvégi kfn. e a legtöbb esetben hiányzik a nyj.-ban: $mi^{\bar{o}}t$ müde, $next$ Nächte, $\bar{s}ant$ Schande stb.

Ugyancsak elveszett az igék egyes szám 1. személyében az e : $ix\ fin$ ich finde, $ix\ les$ ich lese, $ix\ \bar{s}raip$ ich schreibe.

2. $f, v (> b)$ után csökkentett nyomatékú a -vá lett a kfn. e : $kqr\bar{v}^a$ Garbe, ru^av^a Rühe, $se\bar{f}^a$ Seife.

3. A kfn. $-en$ végződéséből a mássalhangzó lekopása után a lett: $f\bar{a}d^a$ Faden, $n\bar{o}m^a$ Namen, $v\bar{a}x^a$ Wagen.

4. A kfn. $-el, -er$ végződéséből többnyire csak a mássalhangzó maradt meg: $lefl$ Löffel, $n\bar{a}xl$ Nagel, $toxtr$ Tochter, $f\bar{a}tr$ Vater.

5. A kfn. $-heit, -keit$ betűcsoportoknak a nyj.-i $\bar{o}t$ felel meg: $erv^{\bar{o}}t$ Arbeit, $kvon^{\bar{o}}t$ Gewohnheit, $krank^{\bar{o}}t$ Krankheit.

6. A kfn. $-unge$ nyj.-i megfelelője $-u>$: $hofnu>$ Hoffnung, $sitsu>$ Sitzung.

7. A kicsinyítő képző nyelvjárási alakja egyes számban $-la$, többes számban $-lix$: $kentsla - kentslix$, $p\bar{e}mla - p\bar{e}mlix$.

8. Az anyagot jelölő kfn. $-in$ a -vá redukálódott: $puxana$ buchene, $volana$ wollene, $said^an^a$ seidene.

9. Kfn. $-ig, -ec >$ nyj.-i $-ix$: $heftix$ heftig, $kreftix$ kräftig, $lustix$ lustig.

30. §. Előszótagok

1. A $be-$ előszótag magánhangzója a legtöbb esetben $\bar{o}$ -vé tompul: $p^{\bar{o}}halt$ behalten, $p^{\bar{o}}kl\bar{a}x^a$ beklagen, $p^{\bar{o}}tr\bar{a}xt^a$ betrachten; de: $psuf^a$ besoffen.

2. A *ge-* nyelvjárási alakja többnyire *k^o*: *k^opirx* Gebirge, *k^olof^a* gelaufen, *k^oruf^a* gerufen, *k^oprent* gebrannt.

3. *f*, *v*, *s*, *š*, *n*, *r* előtt teljesen elveszett a *ge-* magánhangzója: *kfal^a* gefallen, *knau* genau, *kvalt* Gewalt, *kšvum^a* geschwommen, *ksaxt* gesagt.

4. A *ge-* előszótag az utána következő *k*, *g* hangokkal összeolvad, ha utánuk magánhangzó következik: *kēv^a* gegeben, *khum^a* gekommen. De ha a *k*, *g* után mássalhangzó van, akkor *k^o* felel meg a kfn. *ge-*nek: *k^oklept* geglaubt; *de: krix^t* kapott.

5. Az úfn. irodalmi nyelvvel szemben *ge-* előszótagot találunk a következő igéknel: *kop^orīrt* operiert, *k^ores^onīrt* resoniert, *k^oprofitsait* prophezeit, *kšpatsīrt* spaziert.

6. A *ver-*, *zer-*, *er-* betűcsoportoknak egyformán *f^or* felel meg: *f^oršlax^a* verschlagen, *f^orštopf^a* verstopfen, *f^orprēx^a* zerbrechen, *f^oršpalt^a* zerspalten, *f^ortsēl^a* erzählen, *f^orviš^a* erwischen.

7. Az igék *er-* előszótagja változatlanul megmaradt: *erlēv^a* erleben, *ēršain^a* erscheinen.

8. A kfn. *da-*, *dar-* nyj.-i alakja *tq-*, *tr-*: *tqmit* damit, *tqhī* dahin, *trin* darin, *truf* darauf.

9. Kfn. *her-*, *hin-* > nyj.-i *r-*, *n-*: *rim* herum, *rīv^or* herüber, *nai* hinein, *nuf* kinauf, *naus* hinaus.

III. A mássalhangzók történeti fejlődése

1. Liguidák

31. §. Kfn. 1.

1. A kfn. *l* szókezdő és szóbelseji helyzetben változatlanul megmaradt: *lap^a* Lappen, *lat^a* Latte, *li^op* lieb, *halts* Hals, *hēlf^a* helfen, *milix* Milch, *vol^a* Wolle.

2. A szóvégi *l*-nek megfelelő:

a) egytagú szavakban *l*: *fāl* feil, *mēl* Mehl, *tāl* Tal;

b) többtagú szavak hangsúlytalan utolsó szótagjában szótagképző *l* (itt nem jelöljük külön): *apfl* Apfel, *nāvl* Nabel, *fōxl* Vogel.

3. Az ufn. irodalmi nyelvvel ellentétben *l* hangot találunk a következő szavakban:

a) szóvégi helyzetben: *pentl* Band, *fransl* Franze, *khampl* Kamm, *trūxl* Truhe, *širts^l* Schürze, *traivl* Traube.²²

b) szóközépi helyzetben: *vaisln* weißen, *trikln* trocknen.

4. *l* > *n*: *nutl* (> Ludel) szopósüveg gyermekek részére.²³

32. §. Kfn. r

1. A kfn. *r* minden helyzetben megmaradt: *raf^a* raffén, *rēx^a* Regen, *rīxl* Riegel, *er^a* Erde, *khirš^a* Kirsche, *māst^or* Meister, *rāv^or* Räuber, *sum^or* Sommer.

2. Assimilatio vagy dissimilatio következtében elveszett az *r*: *fād^orn* fordern, *khēn^or* Körner, *khaprāl* Korporal, *tanistr^or* Tornister, *tēn^or* Dörner, *hēn^or* Hörner.

3. *r* van a *rentšenīra* Ingenieur és dissimilatio következtében a *lēnīr* Lineal szavakban.

4. Dissimilatio okozta *l* lép fel a kfn. *r* helyén: *palvir^a* Barbier, *miršl* Mörser, *saurampfl* Sauerampfer.

5. Az utolsó szótagbeli *-er* a közvetlenül előtte álló *r*-rel összeolvad *-r^a*-vé: *lē^ar^a* Leher, *pfār^a* Pfarrer.

6. A kfn. *dār-*, *dar*-ral összetett határozószókban megmaradt az *r*, mégpedig szótagképző elemként (itt nem jelöljük): *trfō* davon, *trstū* dazu.

2. Nasalisok

33. §. Kfn. m

1. A kfn. *m* minden helyzetben változatlanul megmaradt: *max^a* machen, *mes^or* Messer, *milix* Milch, *hom^or* Hammer, *šimpf^a* schrimpfen, *pām* Baum, *hom* heim, *štam* Stamm.

2. Assimilációs *m* hangot találunk a következő szavakban: *laim^ot* Leinwand, *švalm^a* Schwalbe, *kholm^a* Kolbe.

3. *m* fejlődött a *štumpf^o* (kfn. *stuppen*) *stossen*²⁴ szóban.

34. §. Kfn. n

1. A kfn. *n* megmaradt *n*-nek: *naxl* Nagel, *nešt* Nest, *hōnix* Honig, *khēnix* König, *tsgrn* Zorn, *harn* Horn.

2. A szóvégi *n* elveszett egytagú szavakról: *pō* Bahn, *pē* Bein, *lō* Lohn, *šai* Schein, *sū* Sohn, *špō* Span, *štē* Stein, *vai* Wein, *tsō* Zahn, *tsau* Zaun, *prau* braun, *kri^a* grün, *hī* hin, *klō* klein, *rai* rein, *ši^a* schön, *tu^a* tun, *khe* kein, *nā* nein, *mai* mein, *tai* dein, *sai* sein, *nāi* neun, *tsē^a* zehn.

3. A végszótagbeli kfn. *-en* többtagú szavak végén *a*-vá lett (29. §.).²⁵

4. A szóközépi *n* kiesett a következő szavakból: *fufstē* fünfzehn, *fufstix* fünfzig, *āv^ot* Abend, *mā^orx^ots* morgens, *tuts^ot* Dutzend, *ēfax* einfach, *ēfēltix* einfältig, *štēmets* Steinmetz.

5. Az úfn. irodalmi nyelvvel szemben *n* fejlődött a *nāni* Anna és *nast* Ast szavakban.²⁶

6. A *turn* Turm szóban – ellentétben az úfn. irodalmi nyelvvel – megmaradt a kfn. *n*.

7. A kfn. *-nen*-nek a nyj.-ban *-ln* felel meg: *laixln* leugnen, *rexln* rechen, *trikln* trocken.

3. Explosivák

35. §. Kfn. b

1. A kfn. *b*-nek szókezdő és szóvégi helyzetben *p* felel meg: *pās* Base, *pām* Baum, *pōn^a* Bohne, *khalp* Kalb, *laip* Leib, *lēp* Laib.

2. Szóközépi kfn. *b*-nek *v* felel meg.

a) intervokális helyzetben: *av^or* aber, *āv^ot* Abend, *pīvl* Bibel, *kāvl* Gabel stb.

b) *l* + *b*, *r* + *b* kapcsolatban: *halv^or* halber, *khelv^or* Kalber, *salv^a* Salbe, *erv^ot* Arbeit, *širv^a* Scherbe.

3. A kfn. *b*-nek felel meg a következő szavakban: *kri^af^a* Griebe, *šrauf^a* Schraube, *tšvīfl* Zwiebel, *hōfl* Hobel.

4. A kfn. *b* elveszett a *plāi* bleibe, *pu^a* Bube, *ēm^or* (kfn. eimber) akó, *ix hā* ich habe szavakból.

5. Ha a szótó utolsó hangja *b* volt, akkor a rákövetkező *t*, *s* előtt kiesett: *i^or het* ihr habt, *i^or plait* ihr bleibt, *tu plait* du bleibst.

6. A *kholm^a* Kolbe szóban *m* van a kfn. *b* helyén.

36. §. Kfn d

1. A kfn. *d* intervokális helyzetben vagy *l*, *n* után változatlanul megmaradt: *pōd^a* Boden, *fād^a* Faden, *lēdix* ledig, *rind^a* Rinde, *šuldix* schuldig.

2. Minden más esetben a kfn. *d*-nek *t* felel meg: *tun^or* Donner, *tārf* Dorf, *er^a* Erde, *āv^ot* Abend.

3. Assimilatio okozta változás: *nd* > *n*: *fin^a* finden, *khin^or* Kinder stb. (50. §.)

4. *r* váltja fel a kfn. *d*-t a *štrurl* Strudel szóban.

5. A szóvégi *d* lekopott a *pal* bald szóról, a *mon* Mond szóban pedig az eredeti *n*-végzet maradt meg.

37. §. Kfn g

1. A kfn. *g*-nek szókezdő helyzetben *k* felel meg: *kārn* Garn, *kaul* Gaul, *krāt* gerade, *krās* Gras.

2. Szóközépi *g* helyén *x*, *x*-t találunk: *pīxa* biegen, *flīxa* fliegen, *māx^a* Magen, *prīxl* Prügel.

3. Szóvégi helyzetben a kfn. *a*

a) egytagú szavaknál *k*-vá lesz: *kru^ok* Krug, *pflu^ak* Pflug, *tāk* Tag, *vēk* Weg, *tsuk* Zug;

b) *i* után (kfn. *-ec*, *-ic*, *-ich*) *x*-vá lesz: *esix* Essig, *fertix* fertig, *kreftix* kräftig, *ledix* ledig.

4. Kfn. *na* > nyj.-inj: *ksaŋ* Gesang, *heŋa* hängen, *juŋ* jung.

5. A kfn. *g* kiesett a *māt* Magd szóból.

38. §. Kfn. p

1. A kfn. *p* változatlanul megmaradt: *pelts^a* pelzen, *persō* Person, *plāx^a* plagen, *prāl^a* prahlen, *lamp^a* Lampe.

2. A germán *p* *pf*-vé lett: *pfāt* Pfad, *pfai^ŋ* Pfeife, *apfl* Apfel, *klopf^ŋ* klopfen, *knopf* Knopf, *štrumpf* Strumpf.

39. §. Kfn. t

1. A kfn. *t* változatlanul megmaradt: *tāk* Tag, *teš^a* Tasche, *te^ŋ* taufen, *ent^a* Ente, *motr* Mutter, *g^ŋrt* Art, *lixt* Licht.

2. A *t* hiányzik vagy lekopott a *marix* Markt, *niks* nichts szavakból és az *-est* rag, illetve képző előtt: *hest* hättest, *tešt* tätest, *leixst^a* leichteste.

3. Az úfn. irodalmi nyelvvel ellentétben szóvégi *t* hangot vettek fel a következő szavak: *an^ŋršt* anders, *nintršt* nirgends, *ru^ŋst* Ofenruß, *paršt* Bursche.

4. Kfn. *tw* > nyj.-i *kv*: *kvētškör* Zvetschke.²⁷

40. §. Kfn. k

1. Hangsúlyos magánhangzók előtt a kfn. *k*-nak *kh* felel meg: *khalix* Kalk, *kham^ŋr* Kammer, *khopf* Kopf.

2. Változatlanul megmaradt a kfn. *k* hangsúlytalan magánhangzók, valamint mássalhangzók előtt: *palk^a* Balken, *volk^a* Wolke, *klopf^ŋ* klopfen, *kraft* Kraft.

3. A kfn. *ck*-nak *k* felel meg: *pek^ŋr* Becker, *pukl* Buckel, *hek^a* Hecke.

4. Szókezdő *p* helyett *k*-t találunk a *kump^a* pumpen szóban.²⁸

41. §. Spiránsok

41. §. Kfn. j

1. A kfn. *j* változatlanul megmaradt: *jāx^a* jagen, *juks^a* jauchzen, *jox* Joch, *krēj^a* (kfn. kraejen) krähen, *plīj^a* (kfn. blüejen) blühen, *mēj^a* mähen.²⁹

42. §. Kfn. w

1. A szókezdő és szóközépi *w*-nek *v* felel meg: *vāx^a* Wagen, *vēx* weich, *vun^ŋr* Wunder, *ferv^a* färben.

2. A szóvégi *w* helyén *p*-t találunk: *plēp* (kfn. blauwe) Waschblau, *ix hāp* ich haue, *lēp* Löwe, *mi^ŋrp* mürbe.³⁰

3. *m* van a kfn. *w* helyén a *švalm^a* Schwalbe szóban.

43. §. Kfn. f (v)

1. A kfn. *f* minden helyzetben változatlanul megmaradt: *fal^a* fallen, *fāl* feil, *flīx^a* fliegen, *khē^ŋr* Käfer, *ō^ŋ* Ofen, *pri^ŋf* Brief, *terf* darf.

2. Nyj.-i *f* van a kfn. *b* helyén: *tsvīfl* Zwiebel, *hōfl* Hobel stb.³¹ (3. §.)
 3. A *fuxtsē* fünfzehn, *fuxtsix* fünfzig számnevekben *x* van az *f* helyén.³²

44. §. Kfn. h

1. A hangsúlyos magánhangzó előtti szókezdő *h* változatlanul megmaradt: *hek^a* Hecke, *hēl* hell, *hunt* Hund, *hutsł* aszalt gyümölcs.
2. A hangsúlytalan szótagot kezdő *h* elveszett: *ruf* herauf, *raus* heraus, *rai* herein, *nai* hinein, *nun^or* hinter.
3. Szóközépi *h* nem fejlődött ki: *flē^a* Flöhe, *kšē^a* geschehen, *štē^a* stehen.
4. Kfn. *h* > nyj.-i: *šaix* (kfn. schiuho) scheu, *vaixvasör* Weihwasser.
5. A kfn. *hs*-nak nyj.-i *ks* felel meg: *qksł* Achsel, *taiksl* Deichsel, *seks* sechs.
6. A kfn. *ht* helyén *t*-t találunk: *rēxt* recht, *fruxt* Frucht (csak gabonát jelent), *naxt* Nacht.

45. §. Kfn. ch

1. A kfn. *ch* megmaradt: *sixł* Sichel, *milix* Milch, *štqrix* Storch, *furix* Furche.
2. Assimilatio következtében kiesett a kfn. *ch* a *hofart* Hoffart, *khirva* Kirchweih, *rāfāŋ* Rauchfang, *puštav^a* Buchstabe szavak esetében.
3. A kfn. *ch* hiányzik az *ā* auch és a *plai* bleich szavak végéről.
4. Kfn. *chs* > nyj.-i *ks*: *juks^a* jauchzen, *šluks^a* schluchzen.

46. §. Kfn. s

1. A kfn. *s* szókezdő helyzetben magánhangzó előtt és a szó végén megmaradt: *sau* Sau, *sef^a* Seife, *sixł* Sichel, *klās* Glas, *maus* Maus.
2. A kfn. *s* > š-sé lett:
 - a) az *s* + *l*, *s* + nazálisok, továbbá az *s* + *p*, *t*, *w* mássalhangzó-kapcsolatokban: *šlāf^a* schlafen, *šmāl* schmal, *šngvl* Schnabel, *spīl^a* spielen, *štuv^a* Stube, *švim^a* schwimmen. Szóközépi helyzetben: *hašpl* Haspel, *khāšp^or* Kasper, *rašpl* Rasper.
 - b) *r* után: *eršt* erst, *miršł* Mörser, *uršł* (az Ursula névből), *vršt* Wurst.
 - c) *s* > *ts*: *halts* Hals.

47. §. Kfn. sch

1. A kfn. *sch* változatlanul megőrződött (jele š): *šant* Schande, *šaiv^a* Scheibe, *šintl* Schindel, *miš^a* mischen, *tauš^a* tauschen, *fiš* Fisch, *viš* Wisch.
2. Kfn. *-nsch*, *-lsch* > nyj.-i *-ntš*, *-ltš*: *mentš* Mensch, *vuntš* Wunsch, *faltš* falsch.

48. §. Kfn. z

1. A kfn. zöngétlen z-nek s felel meg: *pais^a* beísen, *kās* GeiB, *las^a* lassen, *staas^a* stoBen.
2. A kfn. affricata z változatlan: *tsait* Zeit, *vāts* Weizen, *holts* Holz.

5. Mássalhangzó-változások

49. §. Mássalhangzók megrövidülése

1. Kfn. *ll* > *l*: *fal^a* fallen, *khel^or* Keller, *šel^a* Schelle, *šnal^a* Schnalle.
2. Kfn. *rr* > *r*: *khar^a* Karren, *knurn* knurren, *pfar^a* Pfarrer.
3. Kfn. *mm* > *m*: *prum^a* brummen, *flam^a* Flamme, *švim^a* schwimen.
4. Kfn. *nn* > *n*: *pren^a* brennen, *prun^a* Brunnen, *men^or* Mähner.
5. Kfn. *pp* > *p*: *pop^a* Puppe, *khap^a* Kappe, *rip^a* Rippe.
6. Kfn. *tt* > *t*: *pit^or* bitter, *hit^a* Hütte, *klet^a* Klette.
7. Kfn. *ck* > *k*: *hak^e* hacken, *hek^a* Hecke, *lek^a* lecken.
8. Kfn. *ff* > *f*: *pifl* Büffel, *lefl* Löffel, *treff^a* treffen.
9. Kfn. *zz* > *s*: *esix* Essig, *fes^or* Fässer, *vas^or* Wasser.
10. Kfn. *ss* > *s*: *mēs* Messe, *pres* Presse.
11. Kfn. *hh*, *ch* > *x*, *x*: *flux^a* fluchen, *krax^a* krachen, *pex^or* Becher, *six^or* sicher.

50. §. Assimilatio

a) Progressiv assimilatio

1. Az *nd*, *nt* > *n*: hasonulás általánosnak mondható: *kštan^a* gestanden, *fin^a* finden, *khin^or* Kinder, *vun^or* Wunder, *hin^a* hinten, *trunr* darunter, *un^a* unten.
2. Ugyancsak kivétel nélküli az *-ng* > *ŋ* változás: *siŋ^a* singen, *preŋ^a* bringen, *leŋ^or* länger.
3. Sok esetben csak szórványos hasonulásról van szó. Ilyenek: *ld*, *lt* > *l*: *pal* bald, *hol^or* (kfn. holder) Hollunder; *mb* > *m*: *ēm^or* (kfn. eimer) Eimer; *md* > *m*: *frem* frend, *hem^ot^or* Hemden.

b) Regressiv assimilatio

1. Ajakhang előtt általános az *n* > *m* változás: *hampfl* Handvoll, *umpa^or* unpaar, *khom^or* kann man, *šoməl* schon einmal, *vem^or* wenn man, *kēm^or* gib mir.
2. *ch* + *f*, *w* > *f*, *v*: *hofart* Hoffart, *khirva* Kirchweih, *rāfaŋ* Rauchfang.
3. *-del*, *-tel* > *rl*: *knērl* Knödel, *štrurl* Strudel, *nq^orl* Nadel, *krerl* Grete, *sęrl* Schädel, *pairl* Beutel.

c) Dissimilatio

1. Az *r* helyébe *l* lépett: *lēmīr* Lineal.
2. A *miršl* Mörser, *palvūr^a* Barbier és *saurampfl* Sauerampfer szavakban *r* > *l* elhasonulás van.
3. *k*-t tüntet fel a *p* helyén: *kump^a* pumpen.
4. Az azonos mássalhangzók egyike kiesett a következő szavakból: *khaprāl* Korporal, *li^otrix* liederlich, *špitakl* Spektakel, *tapl* Tölpel, *epēr* Erdbeere.

d) Svarabhakti

1. Az *lch*, *lg*, *lk*, *rch*, *rg*, *rk* mássalhangzók között általános jelenséggént *i* lép fel: *milix* Milch, *vēlix* welk, *furix* Furchen, *grix* arg, *marix* Markt.
2. *rm*, *lb* és *rb* között ^o fejlődött: *vqr^om* warm, *hal^op* halb, *khqr^op* Korb.

e) Egyéb mássalhangzó-változások

1. Apharsis: *nā* kinab, *nai* hinein, *nun^or* hinunter stb.
2. Apokope: minden szóvégi *-e*, *-en* redukálódott (29. §.)
3. Methatesis: csak a *veps^a* Wespe szóban találni.
4. Prothesis: *nāni* Anna, *nast* Ast, *rentšanir^a* Ingenieur, *knak* Nacken, *kšpās* Späß, *kšpūr* Spur.
5. Epenthesis: *haint* heute, *šrol^a* Scholle, *trikln* trocknen, *vaisln* weißen.

IV. A lakosság szókincsének változása

A szókincs állandóan változik, lépést tart az élettel. Az új tárgyakkal, új fogalmakkal együtt átveszik a megjelölésükre szolgáló szavakat is, amelyek aztán idővel hangtanilag is beleilleszkednek a nyj. szókészletébe. Például: néhány évvel ezelőtt átvették a szomszédos magyar közösségektől a szüreti játékot, s természetesen annak nevét is. Minthogy a szalatnaki nyelvjárásban az *ü* delabializálódott, a *szüreti* szót *szireti* alakban használják.

De a szókincs nemcsak gyarapodik, hanem fogy is. Például: a mai gyermek alig ismeri a *tšurak* szót, pedig ezelőtt 20-25 évvel még közhírnak volt ez az idősebb asszonyok fekete színű, hátul fodros, kabátszerű ruhadabjának megjelölésére szolgáló szó.

A szomszédos német közösségek nyelvjárási hatása nem érezhető, de ugyanakkor megtartják a szalatnakiak az átvett magyar szavakat. Így teljes polgárjogot nyertek a következők:

1. Nevek és a társadalmi életre vonatkozó szavak: *antrūs* András, *alt^amaš* áldomás, *pakō* bagó, *pātši* bácsi, *pejtjār* betyár, *trōtōs* drótos, *fiskō* fickó, *fokmek* (kellemetlen ember) fogd meg, *honvēt* honvéd, *husar* huszár, *kofq*

kofa, *khuma* koma, *mulatšak* mulatság, *pajtaš* pajtás, *prīmaš* primás, *rātāš* ráadás, *sōkor* sógor, *sapat* szabad, *tšartaš* csárdás.

2. Szerszámnév: *tšākan* csákány.

3. Ruhadarabok neve: *pakantš* bakancs, *pęķęts* bekecs, *punt^a* burda, *katja* gatya, *patsk^or* bocskor.

4. Állatnevek:

a) lovak: *panti* Bandi, *tsilak* Csillag, *tęęš* Deres, *fęťšķę* Fecske, *ķęšę* Kese, *sārķę* Sárga;

b) szarvasmarha: *vik^a* bika, *pimpo* Bimbó, *tsifrę* Cifra, *mišķę* Miska, *sāri* Sári, *vilmę* Vilma;

c) szárnyasok: *katš* kacsa, *ķęķęš* kakas.

5. Földrajzi nevek: *almaš* Almás, *ķęťhęl* Kéthely, *šafrantsvīs^a* Sáfrány-rét, *varkan* Vargány(a), *ķęvlinę* Köblény, *mutš^olak* Mocsolád, *vas^or* Kisvaszar, *ękret* Egregy, *vikal* Bikal.

Jegyzetek, felhasznált irodalom

1. Frings, Th.: Studien zur Dialektgeographie des Niederrheins zwischen Düsseldorf und Aachen. 98. l.
2. Haag K.: *Sprachwandel im Lichte der Mundartgrenzen*. 13. l., 30. l.
3. Kunize E.: *Studien zur Mundart der Stadt Saarbrücken*. 48. §
4. Weinlein J.: *Fuldaer Mundarten in Ungarn*. D. U. H. B1. 1932. 325. l.
5. Schmidt H.: *Wortschatzprobleme der deutschen Siedlungsmundarten des südöstlichen Donaupraumes*.
6. Paul H.: *Deutsche Grammatik*. I. 2. 172. §
7. Lindenschmidt M.: *A verbászi német nyelvjárás alaktana*. 6. l.
8. Heilig O.: *Grammatik der ostfränkischen Mundart des Taubergrundes und der Nachbarmundarten*. 60. §
9. Noack Fr.: *Die Mundart der Landschaft um Fulda*. 16. l.
10. Schilling R.: *Dunakömlőd és Németkér nyelvtörténete*. 6. §
11. V.ö.: Otto Heilig: i.m. 52. a. § 4.
12. Heilig O.: i.m. 72. §
13. Weidlein J.: *Wortgeographisches aus unseren Mundarten*. 73. l.
14. Seibt W.: *Zur Dialektgeographie der hessischen Bergstrasse*. 76. §
15. Paul H.: D. Gr. 25. l.
16. Weitzenböck G.: *Heikel. Zeitschrift für Mundartforschung* 12. Jahrgang. 229. l.
17. Weidlein J.: *Fuldaer Mundarten in Ungarn*. D.U.H.B1. 1932. 325. l.
18. V.ö.: Schummer Eszter: *Rezsőháza településtörténete és nyelvjárása*. Sopron, 1937. 30. l.
19. V.ö.: Karl Haag: *Sprachwandel im Lichte der Mundartgrenzen*. Teuthonista. 6. Jahrgang. 14. l.
20. V.ö.: Seibt: i.m. 51. §
21. V.ö.: Paul: Uhd. Cr. 19. §
22. Schummer Eszter: *Rezsőháza településtörténete és nyelvjárása*. 31. l.
23. Seibt W.: i.m. 14. §
24. Uo. 148. §
25. Noack Fr.: i.m. 20. l. 70. §
26. Freiling P.: *Studion zur Dialektgeographie des hessischen Odenwaldes*. 297. §.; Heilig O.: i.m. 114. §.; Paul H.: D. Gr. I. 2. 242. §
27. Seibt W.: i.m. 164. §
28. Heilig O.: i.m. 145. §
29. Borchers E.: 41. l.
30. Heilig O.: i.m. 107. §
31. Uo. 120. §
32. Seibt W.: i.m. 158. §

III.

A község lakóinak élete és szokásai

Szokások és hiedelmek

Az emberi élet három fő mozzanatához – születés, házasság, elhalálozás – Szalatnakon is sok szokás és hiedelem kapcsolódik.

A születéstől a házasságig

Az újszülött világra jötte pillanatától, sőt már ezt megelőzően is – az anya méhében – sokféle veszélynek van kitéve, ezek leküzdése nemcsak a gyermek jelene, hanem jövő élete szempontjából is nagyon fontos. Így a terhes anyának részint mindent el kell kerülnie, ami a gyermek számára káros lehet, részint mindent meg kell tennie, ami majd a javát szolgálja.

A terhes anya nem végezhet mindenféle munkát, s a szülésre is csak a legutolsó időben szabad felkészülnie. A gyermek fehérműit és ruháit csak ekkor szabad megvarrni, és lehetőleg titokban, mert a gonosz szellemek észrevehetik a nem titkolt készülődést, s így lehetőséget kapnak ahhoz, hogy a szüléskor a gyermeknek vagy az anyának, esetleg mindkettőnek ártsanak.

A szülést a bába vezeti le. Miután megfürdették a gyermeket, közlik a többi testvérrel – ha nem elsőszülöttről van szó –, hogy a bába a plébánia közelében lévő kútból (Pfarres Brünlein) egy fiú vagy leány testvért hozott nekik. (Tehát Szalatnakon nem a „gólya” hozza a gyermeket!) A fiúgyermek általában nagyobb örömet jelent.

Az újszülöttet különösen a boszorkányoktól kell féltetni: nem engedik aludni, különböző fájdalmat okoznak neki, s ezért sír olyan sokat stb. Mivel a boszorkányok éjjel jönnek, mégpedig a kulcslyukon keresztül, ajánlatos a kulcsot a zárban hagyni, s minthogy csak a sötétben dolgoznak – ha a „látogatásukkal” számolni kell –, nem szabad a lámpát eloltani.

A gyermek biztonságát szolgálja az is, ha a szüléstől számított két héten belül semmit sem adnak kölcsön. A jó anya mindig magával hordja a rózsafüzérét, s naponta többször meghinti a gyermeket szentelt vízzel. Ezt teszik a szomszédok, rokonok és keresztszülők is, amikor a gyermeket és az anyát meglátogatják.

Az anya rendszerint a szülés utáni nyolcadik napon hagyja el a gyermekágyat.

Ha a gyermek halva jön a világra, akkor titokban, reggel vagy késő este temeti el valamely családtag a temető szélén. Ha az anya esik a szülés áldozatául, számára nyitva áll az ég.

Az újszülött templomi megkeresztelése a szülés utáni 2-3. napon (lehetőleg vasár- vagy ünnepnapon) történik. A keresztszülők megválasztását a család már a szülés előtt eldönti, de felkérésük csak a szülés után történik meg. A keresztszülők (csak házaspár!) többnyire távoli rokonok, vagy olyanok, akikkel igen jó viszonyban vannak. Az első gyermeknél megválasztott ke-

resztszülők valamennyi később születő gyermeknek is keresztszülei. Érdekes, hogy a keresztszülők és a gyermek szülei a felkérés pillanatától fogva magázzák egymást, jöllehet előzőleg tegeződő barátok, barátnők voltak.

A keresztelés hétköznapi a déli órákban, vásár- és ünnepnap pedig a mise előtt történik. A keresztszülők a legszebb fekete ruhájukat veszik fel. A keresztanya ajándéka kalács és pálinka vagy bor, amit fehér kendőbe csomagolva hoz magával. A keresztszülők gyalog mennek a templomba. A párnába kötött keresztelendő gyermeket nagy, tarka kendővel, az úgynevezett *khas-partix* llet takarják be. A szertartáson a bába is jelen van (néha a keresztapa is). A keresztszülőket ez alkalommal *štoltsa laim*nak nevezik.

Azt tartják a faluban, ha a gyermek a keresztelés alatt sír, akkor nem lesz hosszú életű, illetve nem dicsekedhet majd az életben sok szerencsével.

Mi legyen az újszülött neve? A névadás többnyire a szülők joga, de néha átengedik ezt a jogot a keresztszülőknek. (A XX. század elején az egyik plébános magának tartotta fenn a névadás jogát, s a gyermeknek azt a nevet adta, amely a keresztelés napján a naptárban szerepelt!)

Szalatnakon csak egy nevet kap a gyermek. Az elsőszülött az esetek többségében a szülőét vagy keresztszülőét, a többi gyermek a nagyszülőkét. Szép családi szokás, hogy az első gyermek megkapja a meghalt nagypapa vagy nagymama nevét.

A leggyakoribb fiúnevek: Tomi, Štefan, Hants, Jōsef, Atōm, Mixl (Antal, István, János, József, Péter, Ádám, Mihály). Leánynevek: Lisi, Nāni, Pāvl, Ōf, Khati, Markret, Susan (Erzsébet, Anna, Borbála, Éva, Katalin, Margit, Zsuzsanna).

Ha az újszülött annyira gyenge, hogy csak néhány pillanatig vagy percig él, akkor a bába keresztemel meg: a fiú ilyenkor az Ádám, a leány az Éva nevet kapja.

Az anya legfeljebb egy évig szoptatja a gyermekét. A cuclizás általános. Erre a célra legtöbbször fehér anyagból formálnak „cuclit”, amit aztán cukros vízzel itatnak át vagy mákgubóból főzött lével; ez utóbbihoz akkor folyamodnak, ha a gyermek nem akar elaludni.

A gyermek bölcsőben alszik, amíg ki nem nővi, vagy az utána jövő testvér ki nem szorítja belőle. Ha sír, ringatni kell. Az üresen álló bölcsőt azonban nem szabad ringatni, mert akkor a gyermek éjjel nem tud aludni.

Néhány hónapos korában már karon hordják a gyereket (’s virt khapt). Nagy munkaidőben az anya magával viszi a mezőre, ahol kosárba ülteti. Ha már vannak nagyobb testvérei, azoknak kell reá vigyázniuk. Első játékszere valamilyen csörgő, utána a baba, amit házilag, rongyból készítenek.

Ha a gyermek megbetegszik, a család különféle „kipróbált” szerekkel igyekszik meggyógyítani, de ismernek olyan varázsserejű „eljárásokat” is, amelyek a gyerek fájdalmát csillapítják, illetve a betegségtől megszabadítják. Ha a gyermek feltűnően sovány, vagy napról napra fogy, a teendő a követ-

kező: a korpából vagy fekete lisztből sült cipót fehér ruhába kell kötni, és a falun kívül, lehetőleg kereszt közelében úgy kell az útra tenni, mintha valaki elveszítette volna. Mindezt napfelkelte s a hajnali harangszó előtt kell megcsinálni. Ha ezt a kenyeret ember vagy állat elfogyasztja, a betegség annak a testébe száll át s a gyermek meggyógyul. Más is segít ez ellen a betegség ellen. A gyermeket olyan vízben kell megfürdetni, amelyet a hajnali harangszó előtt mertek ki a patakából.

Gyakran fordul elő, hogy a gyermek éjszaka nem tud aludni. Ilyenkor a következő ráolvasás segít: „Nachtfrau, nehm mein Kind sein Geschrei, schreie du! Lasse ... [Name des Kindes] schweigen! Hilfe Gottvater, Gottsohn, Gottheileigergeist!” (Éj asszonya, ne engedd gyermekemet sírni, sírj helyette te! Hagyd ... [a gyermek neve] nyugodni! Segítsen az Atya, a Fiú és a Szentlélek Úristen!)

A gyermek sok sírásának oka nemcsak betegség lehet, hanem az is, hogy „szemmel verték”. Ebben az esetben „biztos gyógyulás”-hoz vezet, ha egy pohár vízbe paraszat dobnak varázsszavak kíséretében.

A gyermek jövője érdekében nem szabad a körmét ollóval levágni, mert ezáltal tolvajjá lesz. Le kell harapni.

A gyermekek nevelésében döntő szerepet játszik a hagyomány. Általában korán veszik igénybe a segítségét: hadd ismerje meg minél előbb a paraszti élet szépségeit és nehézségeit. Szinte belenő a munkába. Kezdetben a kisebb testvérekkel való törődés a feladata, később pedig a ház körüli kisebb munkákat kell elvégeznie. A komolyabb, nehezebb munka végzésére az elemi iskola befejezése után kerül sor.

Az iskolába járás ideje alatt nő ugyan az iskola szerepe a nevelésben, de továbbra is az otthoni körülmények, a család felnőtt tagjai formálják a serdülő személyiségét.

A tanulás terén úgyszólván semmiféle otthoni segítséggel nem számolhatnak a gyerekek. A tanítók tisztában vannak ezzel, ezért úgy irányítják és osztják be az iskolai munkát – részben osztott iskoláról lévén szó –, hogy az anyag begyakorlása és az írásbeli munka elvégzése csaknem teljes egészében az iskolában történik.

Feltétlenül rá kell mutatnom arra is, hogy a lakosság helyesen értékeli az iskola szerepét és a rendszeres iskolába járást, aminek legjobb bizonyítéka, hogy a hatosztályos elemi iskola elvégzését természetesnek és szükségesnek tartják mind a gyerekek, mind a szülők. A lemorzsolódás ismeretlen fogalom.

Az elemi iskola elvégzése után mind a fiúk, mind a lányok hetenként kétszer, csütörtök délelőtt és vasárnap mise előtt az úgynevezett „vasárnapi”, azaz ismétlő iskolába járnak. Ennek befejezése fordulópontot jelent az életükben: megszűnt az utolsó iskolai megkötöttség is, és most már erőteljesen, felnőttként kapcsolódhatnak be a mindennapos munkába.

A hétköznapiak kemény munkával telnek. Csak a vasár- és ünnepnapok hoznak némi változást: a falu élete megélénkül. A délelőtti központi eseménye a mise. A lányok a legszebb ruhájukat veszik fel, és a mise megkezdése előtt fél órával már a templom előtt állnak, s a beharangozásig folyik a heti események megbeszélése. A harmadik harangszóra belépnek a templomba, s a két padosor között, középen felállnak. A sorrendre nagyon ügyelnek: közvetlenül az iskolások mögött állnak az ismétlőiskolások, utánuk az évjáratok szerinti sorrendben a többiek.

A fiúk a kórusra mennek.

A délutánt szép időben a lányok egy-egy barátnő udvarán vagy háza előtt csoportokba verődve töltik beszélgetéssel, énekléssel. Ugyanígy töltik az estét is, de ilyenkor már a legények is jelen vannak.

A hidegebb időjárás beálltával nemcsak a munka változik meg, hanem a szórakozás is. A lányok is, az asszonyok is külön-külön csoportokban kötnek, fonnak, közben énekelnek, mesélnek, megtárgyalják a falu eseményeit. A fonás kimondottan az asszonyok dolga.

A szórakozás formáira és tartalmára erősen rányomják bélyegüket az egyházi ünnepek.

A házassággal kapcsolatos szokások

Az esti összejövetelek sok lehetőséget adnak ahhoz, hogy a legények és lányok jól megismerjék egymást, s kölcsönös vonzalmuknak, érzelmeiknek kifejezést adjanak.

Persze a jövőendő vő vagy meny megválasztását illetően a döntő szerep a szülőké, akik meglehetősen korán mérlegelik az eshetőséget, kilátásokat. A választáskor természetesen a vagyoni helyzet a legfontosabb szempont. „Raix und raix, ȧrm und ȧrm pȧrt six” (gazdaghoz gazdag, szegényhez szegény) mondás szinte kivétel nélküli valóságot tükröz. Gazdag fiú és szegény leány, illetve fordítva – szerethetik egymást, de ebből az érzelmi kapcsolatból nem lehet házasság.

Általában falubeliek házasodnak össze, s csak nagy ritkán (leginkább özvegyeknél) kerül sor olyan esküvőre, amelyben az egyik fél más faluból származik. A házasságkötéskor a legények általában 18-24 évesek, a lányok 16-18.

A leánykérés többnyire közvetítő személy (legtöbbször rokon) segítségével indul meg. Ha az érdeklődés, tájékozódás biztató eredménnyel jár, csak akkor kerül sor a leánykérésre. Ilyenkor illik a legényt enni- és innivalóval megkínálni, annak jeléül, hogy szívesen fogadják el vőnek. Csak ezután kerül sor a szülők megbeszélésére, amelynek tárgya nemcsak az eljegyzés és lakodalom időpontjának, a lakodalom minden problémájának és a meghívandó

vendégek számának megállapítása, hanem az is, hogy a fiatalok milyen anyagi lehetőségekkel kezdhetik meg életüket, mit kapnak most, és mit a végső osztozkodáskor. Ha mindenben megegyeztek, néhány nap múlva megtartják az eljegyzést, ami azzal kezdődik, hogy a fiatalok elmennek feliratkozni a jegyzőhöz, majd délután 4 és 5 óra között a két keresztapa kíséretében a plébánoshoz, s csak utána kerül sor az eljegyzési vacsorára, amelyre csak a legszűkebb család tagjai és a keresztszülők hivatalosak.

Az eljegyzés (hantšraix) után a leány már nem vesz részt társai szórakozásain, minden idejét az esküvőre való készülődés köti le.

Az eljegyzést követő három vásár- és ünnepnapon történik a templomi kihirdetés, amelyen a jegyeseknek jelen kell lenniük. Az esküvőig 2-3 alkalommal jegyesoktatásban is részesülnek a plébánián – főként annak megállapítására, hogy eléggé tájékozottak-e a vallás dolgaiban, és alkalmasak-e arra, hogy leendő gyermekeiket hithű katolikusokká neveljék.

A vegyes házasságot a falusi közvélemény erősen elítéli, még akkor is, ha a más vallású fél rezerválist ad.

A legtöbb lakodalom ősszel, búcsú után (szeptember közepe) vagy farsang időszakban van. Az utóbbi időpont kedveltebb, mert ilyenkor szünetel a paraszti munka, s így jó lehetőség nyílik a korlátlan mulatozásra, vigalomra.

Általános szokás, hogy közvetlenül a harmadik templomi kihirdetést követő héten tartják meg a lakodalmat, mégpedig hétfői vagy keddi napon, ritkábban szerdán. A pénteki böjt miatt sem a csütörtök, sem a szombat nem felel meg. Vasár- és ünnepnapon sohasem tartanak lakodalmat.

A lakodalomra való meghívás egy-két héttel előtte történik.

A kevésbé tehetősek általában kevesebb vendéget hívnak meg, de feltétlenül a kereszt- és bérmaszülőket, a legközelebbi rokonokat, a papot és a tanítót, továbbá néhány legényt és leányt.

A vagyonosoknál a sok vendég, a nagy lakodalom a gazdagság fokmérője.

A meghívást a keresztpák végzik, akik erre az alkalomra feketébe öltöznek, a kezükben feldíszített rozmaringot tartanak. A meghívás minden esetben azonos szöveggel történik, de természetesen tartalmazza a lakodalom helyének és idejének megjelölését, s annak közléséről sem feledkezik meg, hogy a meghívottak kanalat, kést és villát hozzanak magukkal. A legközelebbi rokonokat azonban nem a keresztpák hívják meg, hanem maga a fiatal pár.

Általános szokás, hogy a meghívott családok néhány nappal a lakodalom előtt baromfit, tojást, tejet, tejfölt stb. visznek a lakodalmas házba, hogy annak gondjain enyhítsenek.

A lakodalom előtt két-három nappal megkezdődik a sütés-főzés a szakácsnő (khuxlmoťr) irányításával, miközben a rokonsághoz tartozó legények

feldíszított lovas kocsikon összeszedik a szükséges asztalokat, lócákat – természetesen nagy kurjongatások közepette.

A lakodalmat mindig a menyasszony házában tartják, az utóbbi években azonban – főként nagyobb esküvők esetében – a kocsmát részesítik előnyben, ami kényelmesebb megoldásnak bizonyul.

A templomi esketés kisebb lakodalmaknál délután 4 és 5 között van, nagyobbaknál délelőtt 11 óra körül. A vendégek már előtte gyülekeznek. A vőlegény megérkezése után megindul a menet, miután a fűvészenészek eljátszották az ún. traurixot (komoly zene). A menetben elől megy a menyasszony, mögötte a vőlegény, őt követi a lakodalmas nép. A zenészek egész idő alatt fújják az indulókat a legények kurjongatásaitól kísérve. Olykor-olykor puskalövés is hallatszik.

A menyasszony népviseletbe öltözik. Ruhája sötét színű, fején koszorút hord. Csokor helyett az Apfelstrauss van a kezében (almába vagy birsalmába szúrt, feldíszített rozmarin). A vőlegény öltönye fekete, kabátja bal oldali kihajtóján művirág látható.

Az esketés után a fiatal pár egymás mellett megy vissza a lakodalmas házba, ahol néha Spruchhal (köszöntővel) fogadják. Utána rögtön megkezdődik a menyasszonyi tánc: mindig egy-egy pár (férj és feleség, legény és leány) felváltva táncol a menyasszonnyal, illetve a vőlegénnyel. Ilyenkor illő, hogy a férfiak pénzt adjanak a zenészeknek.

Nagyobb lakodalmak esetén csak a vendégek egy részének terítenek a házban, a többieknek az udvaron, rossz időben a pajtában állítanak fel asztalokat és lócákat. Az előkelő vendégeknek (pl. a papnak, tanítónak) a szomszédban szoktak teríteni.

Ebéd, illetve vacsora alatt a legények és leányok egy hosszú asztalnál ülnek, a fő hely természetesen a fiatal páré, akiknek tányérjára egy halom csontot tesznek. Nem illik enniük, s egész idő alatt nagyon komolyan kell viselkedniük, habár a legények mindenféle tréfával igyekeznek nevetségessé tenni az újdonsült férjet és feleséget.

Az étrend úgyszólván minden lakodalomban azonos: húsleves, főtt hús mártással, sült hús, kalács (kuglóf), néha rétes is van, vagy köleskása aszalt szilvával.

A menyasszony a vacsora végén rozmarinval díszített pohárból bort iszik, amiből aztán mindazok ihatnak, akik némi pénz ellenében ehhez jogot szereztek.

Alig van vége a vacsorának, amikor megjelenik a szakácsnő, és fájdalmas hangon elpanaszolja, hogy nehéz és felelősségteljes munkája közben szerencsétlenül járt: megégette magát, meg is mutatja a vastagon bekötött kezét. Alamizsnát kér. Nagy nevetés kíséri a szakácsnő panaszát, s a nevetés fokozódik, amikor hangos mekegéssel megjelenik a kosnak öltözött egyik konyhai kisegítő férfi, akit aztán a szakácsnő vastag láncon vezet körbe. A

szakácsnőnél levő nagy fakanálba dobálják a pénzt, a konyhaszemélyzet borravalóját.

A tréfás jelenet után kezdődik az éjfélig tartó tánc. Utána kerül sor az ajándékok átadására. A menyasszony rokonai a menyasszonyt, a vőlegény rokonai pedig a vőlegényt ajándékozzák meg. Ez jó alkalom a hivalkodásra, a gazdagság és bőkezűség bemutatására. A leggyakoribb ajándékok: pénz, edény, ágynemű, különféle terítők stb. Az ajándékokat a menyasszonnyal, illetve a vőlegénnyel való rövid tánc után adják át.

Az ajándékozás befejezésekor a menyasszonynak és a vőlegénynek egymással kell táncolnia. Ekkor rájuk rontanak a vendégek, és seprűvel kikergetik őket a szobából, de néhány perc múlva visszajönnek: a menyasszony már koszorú nélkül, piros színű kendővel a fején, ami azt jelenti, hogy mostantól az asszonyok sorába tartozik. Ezután ismét tánc következik.

A legkedveltebb táncok az ujrís (csárdás), taitš (keringő), pulka (polka).

A lakodalom után még néhány napig beszélnek róla, főként nem keveset az ételekről és a borról. Nagy szegény a lakodalmas házra, főként pedig a szakácsnőre nézve, ha az ételek körül nem volt minden rendben, vagy ha a bort fukaron mérték, vagy a minősége nem volt jó.

Ezüst- vagy aranylakodalmat nem tartanak.

Azokat a lányokat, akik nem mennek férjhez, bizonyos idő elmúltával asszonyszámba veszik, úgy is öltözködnek, és a templomban is az asszonyok között állnak.

Itt azonban nem hallgatható el egy, a népesség szempontjából kedvezőtlen tény: a vérrokonság. Amint már említettem, nem szívesen kötnek más községbeliekkel házasságot. Azt tartják helyesnek, ha a házasulandó korba lépők a faluban találnak társat. Minthogy a házasságkötésnél fontos szempont a vagyon, a falun belül is szűkül az a kör, amelyből pl. a legény feleségnek való leányt választhat. Ennek aztán természetesen következménye, hogy a község lakosságának nagy része – ha távoli is, de valamilyen – vérrokonságban van.

Halál és temetés

A halálról alkotott felfogásuk megegyezik vallásuk tanításával: nem valaminek a végét, befejezését jelenti, nem a megsemmisülést, hanem csak egy másik világba való költözést. Éppen ezért a haldoklónak el kell búcsúznia hozzátartozóitól, s mindattól, ami eddigi életéhez hozzátartozott, annak szerves része volt. Együttal a haldoklónak és családjának is mindent el kell követnie annak érdekében, hogy túlvilági boldogsága biztosított legyen.

A néphit szerint a halál beálltát sokszor különös jelenségek előzik meg, pl. a falióra megáll, a kép lecsúszik a falról, a kutyák elnyújtottan vonítanak, szokatlan, ijedséget és félelmet eláruló madárhangok hallhatók stb.

Ha közeledik a halál órája, a családtagok a legközelebbi rokonok, vagy a szomszédok közül néhányan a haldokló szobájában vagy annak közelében gyülekeznek, és hangosan imádkoznak.

A halál beállta után pénzdarabbal leszorítják a halott szemhéját, mert úgy vélik, nyitva maradt szemével keres valakit, aki majd követi a sírba. A halottat a rokonok vagy a szomszédok öltöztetik, ők adják rá a legszebb (sokszor esküvői) ruháját. A halottakat feketébe öltöztetik, kivéve a leányokat, akiket a legszebb ünneplőjükben, nem feketében, és koszorúval a fejükön temetnek el.

A felöltöztetett halottat a legszebb szobában ravatalozzák fel. Imára összekulcsolt kezére rózsafüzért tesznek. A szobát elsötétítik, csak a halott fejénél ég gyertya.

A halál beállta után rövidesen megszólal a lélekharang, amelyből mindenki megtudja, hogy halott van a faluban.

A temetés idejéig naponta háromszor harangoznak a halottért. Éjszakára nem szabad a halottat magára hagyni, hanem őrizni kell. Halottörzsök azok a férfiak, akik majd a koporsót viszik, és a halottat eltemetik. A hosszú éjszakát kártyázással, meséléssel töltik. A halottörzésnek ez a formája germán eredetű, s azt akarja jelezni, hogy a halott gyűlöli a gyászt, inkább a derűt, a szórakozást igényli.

A koporsó lezárását nagy sírás és hangos, fájdalmas panaszszó kíséri. A koporsót úgy kell kivinni a házból, hogy a halott lába legyen elől, mert csak így biztosítható, hogy nem jön vissza valakiért.

Az egyházi szertartás első részére az udvaron kerül sor, amelynek befejezésekor a kántor éneke szívbemarkoló szavakkal búcsúzik a halottól, a rokonoktól, szomszédoktól, barátoktól, ismerősöktől. A koporsót a halottvivők, akik a rokonságból kerülnek ki, a vállukon viszik a temetőbe. Számuk gyerekeknél kettő, felnőtteknél hat. Házasságban csak házasságban élő férfiak, nem házasságban élő férfiak lehetnek a halottvivők. Ruházatuk fekete, a kabátjuk egyik karján jellegzetes művirág van, szabadon maradt kezükben többnyire rozsmaringát tartanak. Íratlan törvény, hogy mindazoknak, akik a temetésen részt vesznek, feketébe kell öltözniük. Az asszonyok imakönyvet és „Wachstoch”-ot (kör alakú viaszteker) tartanak a kezükben. A férfiak a temetés egész ideje alatt hajadonfőtt vannak.

Amíg a menet a sírhoz nem ér, szólnak a harangok.

A sírnál végzett egyházi szertartás után a sírba eresztik a koporsót, amelyet a gyászolók szentelt vízzel hintenek meg. A betemetett sír fejrészénél szúrják be a fakeresztet, amelynek színe gyerekeknél világos, felnőtteknél fekete. A kereszten a halott neve, kora és elhalálozásának ideje olvasható. A fakeresztet később rendszerint kőkeresztel helyettesítik.

Az utolsó ima elhangzása után a család valamely tagja megköszöni a temetésen való részvételt. Úgy illik, hogy minden házból legalább egy személy kísérje a halottat a temetőbe. A gyász ideje gyermek esetében egy hónap, felnőtteknél fél vagy egy év. A gyász ideje alatt a legközelebbi családtagok feketében járnak, és semmiféle mulatságon nem vesznek részt.

A temetés utáni napon van a halottért gyászmise. Az a szokás, hogy a családok évenként mondatnak gyászmisét halottaikért.

A halotti torra, melyet egyre ritkábban tartanak meg, rendszerint fél év múlva kerül sor.

A halott hagyatékán csak a temetés után egy hónappal szabad osztozkodni.

Ház és udvar

A szegényeknek, valamint a fiatal házasoknak első és legfőbb vágyuk, hogy saját házuk, saját otthonuk legyen. Ha megvan hozzá a megfelelő ház hely és az építkezéshez szükséges pénz, ez a vágy – a közösség összefogásával – rövid idő alatt valósággá válik. Nem ilyen egyszerű a dolog, ha a kívánt feltételek nincsenek meg, mert akkor valamiképpen biztosítani kell. Ennek egyik útja-módja a munkavállalás a komlói vagy a nagymányoki bányánál, és az alkalmi munka. Addig is, amíg az építkezés megindulhat, többnyire az asszony szüleinél laknak.

A ház hely megválasztása nagy körültekintéssel történik: legyen út mellett, és elég nagy ahhoz, hogy a gazdasági épületek is elférjenek, s kertnek is maradjon valami. A régebben épült házak általában a falun keresztül folyó patak vonalát követték, és nagy udvarral, valamint terjedelmes szérűskerttel rendelkeztek, tehát gazdálkodásra igen alkalmasak voltak. A vasút megépítése után a falu a megálló felé terjeszkedett. Ide inkább bányászok, vasutasok, napszámosok építkeztek – kevés terjeszkedési lehetőséggel.

A házépítés hagyományos módon folyik. Az alap terméskőből készül, viszont a falak nagy része döngölt földből vagy vályogból. Csak a gazdagabbak használnak téglát is. A vályogot vagy a megfelelő föld előfordulási helyén készítik, vagy a ház helyen vetik a vályogot az odaszállított földből. A vályogot többnyire maguk vetik, csak ritkán vályogvetőkkel, mégpedig a következő módon: a földet patakvízzel sárrá gyúrnak, tapossák, s közben pelyvát adnak hozzá. Ha már elérte a kellő keménységet, formába nyomják. Ha megszáradt, kupacokba rakják, és száraz helyen tárolják.

Az építkezés meglehetősen gyorsan megy, hiszen a családtagokon kívül a rokonok és ismerősök is részt vesznek, ki kézi erővel, ki fuvarral. Ezt a segítséget aztán az építkező család hasonló munkában való részvétellel vagy másképpen „ledolgozza”. Csak az iparosok (kőművesek, ácsok, asztalosok) munkáját kell megfizetniük.

Nagyjából a házaknak két típusát találjuk a faluban:

a) Az egyiknél a lakórész és az istálló egybeépült. A háromrészes lakás végén van a meglehetősen nagy konyha (napközben itt zajlik az élet). A legrégibbi ilyen típusú házakban a konyhában van a sütökemence a szabad tűzhellyel is. A konyhából ajtó vezet a másik két szobába, amelyek közül az első, az egyablakos a nappali és egyúttal hálószoa is, a másik az ún. „szép szoba”, ennek három ablaka közül egy az udvarra, kettő az utcára néz. Ezt a szobát csak különleges alkalmakkor használják, ebben vannak a legszebb bútorok, és mindaz, amivel a háziasszony büszkélkedhet (ágynemű, edények, ruhák stb.). A tetőt cseréppel fedik. A hosszanti formában épült ház elülső, udvar felőli részén nyitott, oszlopsoros folyosó fut végig.

b) Sokkal elterjedtebb a másik forma, amelynél a lakóház és a gazdasági épületek (istálló, pajta, kamrák) külön épültek. A ház itt hosszanti alakú, és a járdáig nyúlik, viszont a gazdasági épületek a meglehetősen tágas udvar hátsó részén, a lakóházra derékszögben állnak. A lakás beosztása itt is a következő: az utcára néző szoba az ún. „szép szoba” (vordere Stube), utána következik a nappalinak és hálószobának is használt tágas helyiség, majd a konyha, végül a kamra. Az ajtók – kivéve a kamrát – egymásba nyílnak. A konyhát sok esetben vékony fallal kettéválasztják egy nagyobb és egy kisebb részre. Az utóbbi olyan éléskamraféle.

A házakat kívül-belül fehérre meszelik, habár az utóbbi időben – a nagyobb házaknál – a színes utcafront kezd divatba jönni.

Első látásra megállapítható, hogy a házak rendesek, tiszták, s gondjukat viselik.

A házak védelmét illetően a néphit is segítségre jön. Zivatar esetén – vilámcsapás elleni védekezésül – fejszét vágnak a földbe a fal tövében. A házat és lakóit óvja a minden helyiségben, még az istállóban is megtalálható szentelt barka. Ha tolvaj járt a háznál vagy a lakásban, a lába nyomát ki kell emelni a földből, és zsákba varrva a kéménybe akasztani. Ez az eljárás a tolvaj leleplezéséhez vezet.

A házak belseje

A házak nemcsak külsejükkel, hanem berendezésükkel és belső rendjükkel is fényt vetnek a bennük lakók rend- és tisztaságszeretetére.

Eben a tekintetben is meglehetősen nagy azonosság fedezhető fel a falu minden házában.

A konyhában játszódik le a mindennapos élet jelentős része, s így természetes, hogy mindaz, ami benne megtalálható, ezt a célt szolgálja. Asztal, székek, konyhaszekrény, pad, takaréktűzhely, fogas, falióra stb. minden

konyha tartozéka. A berendezési tárgyakon a legtöbb esetben népies motívum is felfedezhető.

A konyhából ajtó nyílik a nappali és hálószoza szerepét is betöltő helyiségre, amelynek azonban a folyosóra is van ajtaja. (Egyébként minden helyiségnek van a folyosóra nyíló ajtaja.)

Ha a család együtt van, itt étkeznek, itt végzik a házimunkát (varrás, fonás, kötés), itt játszanak és tanulnak a gyerekek, és itt ülnek a kályha körül az öregek. Itt látnak napvilágot az újszülöttek, és itt térnek örök nyugovóra azok, akik földi pályafutásukat bevégezték. Tehát ez a szoba az élet és halál, az öröm és bánat színhelye. Ez a szoba természetesen tágas. Berendezése: ágyak, asztal, székek, fiókos szekrény (Schublade). A legtöbb helyen az asztal mögött díszes faragású vagy festésű támlás pad van, amelyen a tulajdonos neve és a pad készítésének évszáma olvasható. Elmaradhatatlan bútordarab ebben a szobában a Tahe (láda), amelyben a mindennap használatos ruhát tartják, s amely ülőalkalmatosság is egyben.

Az ágyakat a fal mellé állítják, mindegyiken 3-4 párna és egy dunyha van – a legfinomabb tollal tömve. Minden ágy előtt szék áll. A szobában vagy takaréktűzhellyel, vagy cserépkályhával fűtenek. A falakon a családi és a katonaéletre emlékeztető képek mellett szentképek is találhatóak, de nem hiányozhatnak a vallásos szövegű vagy hasznos tanácsokat tartalmazó saját készítésű falvédők se. Ennek a szobának elmaradhatatlan kelléke az ingaóra is. Az ajtó mellett van a szenteltvíz-tartó a rózsafüzérekkel. Többnyire mellette van a kalendárium is, amely a fontos események feljegyzésére is szolgál.

Az utcafronttal határos szoba (fatarštuva) a maga három-négy ablakával a ház legvilágosabb, legszebb helyisége. Berendezése első látásra elárulja a család vagyoni helyzetét, de a szegényebbeknél is szép ez a szoba a maga népies motívumokat őrző bútordarabjaival, terítőivel. Sajnos az utóbbi időben ezeket a maguk egyszerűségében szép és praktikus, sokszor saját készítésű berendezési tárgyakat gyáriakkal cserélik fel. Ezzel a szoba természetesen elveszti azt a benyomást és hangulatot, amelyet a belépőre gyakorolt. Ezt a szobát csak búcsúkor vagy más ünnepi alkalmakkor használják, amikor vendégek is vannak a háznál. Itt öltöztetik a menyasszonyt, és itt ravatalozzák fel a halottat is.

A nagyobb házaknál a konyha után egy kamra is van, amely elsősorban a különböző szerszámok, eszközök stb. megőrzésére szolgál. Innen létra vezet a padlásra. Itt tárolják a gabonát, a lisztet, de a kendert és a gyapjút is, amíg télen feldolgozásra nem kerül.

Az udvar végén vannak a gazdasági épületek: az istálló, a pajta és a takarmánkamra. Padlásrészébe hordják a jobb minőségű (lóhere, lucerna) szénát.

Az épület falai döngöltek, vagy vályogból építették. A módosabbak a falak egy részét téglából rakják.

Az istállót általában két részre osztják. A nagyobbikban vannak a szarvasmarhák, a kisebbikben a lovak.

Az istálló mellett van a pajta, amelyen kocsival is keresztül lehet menni a szérűskertre. Itt állnak a kocsik, itt vannak a nagyobb gazdasági eszközök is (borona, eke). A pajtából lehet bejutni a szerszámos kamrába, amelyben a lószerszámokat és a kisebb gazdasági eszközöket őrzik. Sokszor itt készítik el a takarmányt is. Számos helyen ebben a helyiségben található a pince is, amelyben a bor mellett a burgonyát, répát stb. is tárolják.

A ház és a gazdasági épületek között – csaknem a házzal szemben – vannak az ólak. Anyaguk fa, téglá vagy vályog, többnyire vegyesen. Az istálló és az ólak között van a trágyadomb.

A kapu közelében van a kút az itatóvályúval.

Az udvart az utcára néző oldalon téglá- vagy léckerítés zárja le. Közvetlenül a gazdasági épületek mögött van a gyümölcsöskert, főként alma-, körte- és szilvafákkal. Utána következik a tulajdonképpeni szérűskert, a cséplés, a széna- és szalmakazal helye.

A népviselet

Öltözködésük hosszú idő óta nem változott, úgyhogy a ruha elárulja viseletének a faluhoz, illetve azon belül valamely csoporthoz való hovatartozását.

Szalatnakon a férfiak (a fiúk és a legények is), valamint a férjes asszonyok viselete fekete színű, a leányoké viszont színes. A kisfiúkat néhány évtizeddel ezelőtt három-négy éves korukig épp úgy öltöztették, mint a kislányokat (hosszú szoknya, pacsker).

A férfiak ruházata szín, forma és anyag tekintetében meglehetősen egyforma vasár- és ünnepnapokon: fekete öltöny, fehér ing, cipő vagy papucs, télen rövid bececs.

A leányok kedvelik az erős, feltűnő színeket. A színhatást azzal is igyekeznek fokozni, hogy úgyszólván minden ruhadarab más-más színű. A blúzokat és kötényeket csipkével szegélyezik. Vasár- és ünnepnapokon öt-hat kikeményített alsószoknyát is hordanak. Különös gondot fordítanak a fejkendőre. Most már nem szokás, hogy ünnepi alkalmakkor hajadonfőtt mennek a leányok. Lábbelijük a maguk kötötte, festett gypjúharisnya és pacsker vagy cipő. (Cipőt csak vasár- és ünnepnap hordanak, ha templomba mennek.)

A leányok színekben gazdag öltözködésével szemben az asszonyok ruházata sötét, illetve fekete. A fiatalabb asszonyok a fekete alapon fehér pettyes ruhákat kedvelik. A fejkendő azonos színű, cipőt csak ritkán hordanak.

A 35-40 életév után az asszonyok öltözete teljesen fekete, cipőt már egyáltalán nem hordanak, csak pacskert, esős időben pedig papucsot (šlapa) vagy facipőt, klumpát. Néhány évtizeddel ezelőtt még minden idősebb asszony ünneplokábként az ún. csurakot hordta blúz helyett. Ez vastag, fekete, posztószerű anyagból készült, testhezálló, hátul fodrozott, rövid, kabátszerű ruhadarab volt. Az idős asszonyokkal együtt ez a ruhadarab is sirba szállt. Épp így eltűnt a nagyon szép, drága vállkendő is a leányok ruhatárából. Ma ilyen-vel takarják le az újszülöttet, amikor keresztelni viszik.

A hétköznapi öltözködésben is a sötét szín az uralkodó. A lábbeli a gyapjúból kötött pacsker: a leányoké és az asszonyoké fekete; a férfiaké hosszú szárú és fehér. Harisnyájuk ugyancsak fehér színű.

A táplálkozás

Csak a három főétkezés ismeretes, amelyek idejét azonban pontosan betartják. A ház körüli reggeli munka elvégzése és a mezei munkába való indulás között van a reggeli, a déli harangszó jelzi az ebéd idejét, és az esti harangszó után, vagyis a ház körüli munka befejezését követően van a vacsora.

Az étkezésben természetesen a saját termelésű dolgok szerepelnek, amelyek elkészítése úgyszólván az egész faluban azonos módon történik. A legtöbb nyersanyag a növényvilágból származik, de a hús is fontos szerepet játszik. Különösen a nehéz mezei munka idején. A téli étrendet erősen befolyásolja a disznóvágás, hiszen ilyenkor sok olyan húsféle adódik, amit még a tél folyamán el kell fogyasztani. Az erős húsfogyasztás fontosságát a következő mondással próbálják igazolni: „Nur der kann arbeiten, der den Speck auf dem Rücken hat.” A disznósajtot és a nyári szalámit bizonyos alkalmakra (keresztelő, farsang stb.) kell tartalékolni.

Kedvelt étrend: bableves, babfőzelék hússal vagy gombóccal és bukta. Ezért az étrendért gúnyolják is őket a szomszédos falubeliek: „Põna un kles is ti salakör ir suntoks kirgas.” (Bab és gombóc a szalatnakiak ünnepi ebédje.) A bablevesen kívül gyakori a húsleves, a burgonyaleves, a zöldbableves, rántott leves. Aránylag kevés főzeléket fogyasztanak, de a burgonya központi helyet foglal el a táplálkozásukban. Minthogy hús (marha, sertés, juh) csak vásár- és ünnepnap kapható, fontos a baromfitartás.

A reggeli és a vacsora hideg ételekből tevődik össze. Általában tejet isznak, kávé csak vásár- és ünnepnap fogyasztanak, teát pedig csak betegeknek adnak. Bor is kerül az asztalra, de csak a férfiak számára.

A kenyeret a háznál sütik, hiszen mindenütt van kemence. Sütemények készítésére nem igen kerül sor, de nagyobb ünnepek vagy családi események alkalmával kalácsot vagy rétest sütnek.

Étkezés előtt és után a legtöbb házban imádkoznak. Az asztalnál mindenkinek megvan a maga állandó helye. Szép szokás, hogy a cselédek együtt étkeznek a családdal.

Egészségügy

A faluban nincs orvos, a legközelebbi Mágocson, illetve Szászváron lakik. Mivel az előbbi község nehezen közelíthető meg, a betegek Szászvárra vagy Bonyhádra mennek. Egyébként orvost csak akkor szoktak hívni, amikor a beteg állapota már súlyosra fordult, s miután a „hozzáértő öregasszonyok” különböző gyógymódjai, csodaszerei és ráolvasásai már nem segítettek.

A babona és a hiedelem itt is megteszi a magáét, hiszen minden betegség-nél „első teendő” annak megállapítása, „nem verték-e az illetőt szemmel”, vagy nem ártott-e neki boszorkány. A „gyógyulás” érdekében gyakran akasztanak a beteg nyakába egy kis zacskót, amelyben egy ima formájú ráolvasás van; az is elegendő, ha ezt a zacskót valahol a beteg ágyában helyezik el, de magát a szöveget a beteg nem ismerheti.

Fürdési lehetőség nincs a faluban. Minthogy a fürdőszoba még ismeretlen a faluban, az egyetlen tisztálkodási lehetőség a lavórban vagy a teknőben való mosakodás. Fogápolásról szó sincs, úgyhogy a faluban meglehetősen sok a rossz vagy hiányos fogazatú ember.

Ma már minden háznál található árnyékszék, igaz, sokszor igen kezdetleges vagy elhanyagolt formában.

A szülést képesített baba vezeti le. Emberemlékezet óta nem történt meg, hogy valamely gyermek kórházban született volna.

A családi élet

A családi összetartozás érzése meglehetősen erős, ezért természetesnek veszik, hogy egy-egy házban két, de legtöbbször három nemzedék él együtt, és erős, tevékeny közösséget alkot.

A vérségi kapocs hathatós alátámasztója a vagyon: akié a vagyon, annak az akarata érvényesül a házban.

Minthogy az „egyke” ismeretlen a faluban, az a szokás alakult ki, hogy a legidősebb – lehetőleg fiú – marad a házban. A vagyon elosztásakor övé lesz a ház, és valamivel többet is kap, mint a többi testvér – a szülőkről való gondoskodás fejében. A szülők az osztozkodás után továbbra is kiveszik részüket

a munkából, de főképpen tanácsaikkal, tapasztalataik átadásával segítenek. Amíg a nagymama főképpen a háztartásban tevékenykedik, és az unokákat gondozza, neveli, addig a nagyapa elég tennivalót talál a ház körül, de a legkedvesebb munkája a szőlő és a pince rendben tartása. Mindebből kitetszik, hogy az öregek nem „nyugdíjasok”, hanem feltétlen tiszteletet és megbecsülést érdemlő és élvező nagymamák és nagyapák. Ez a megbecsülés nemcsak a családtagoktól jár, hanem a falu minden tagjától is.

Családtagként kezelik a *cselédeket* is. A vagyonosabbak egy-két férfi cselédet és egy leánycselédet tartanak. Minden évben december 26-án jár le az idejük, illetve lépnek szolgálatba. Régebben költöztetésük meglehetősen hangulatosan ment végbe. Bérük csaknem mindenütt azonos: ruha, fehérnemű, harisnya, pacsker, klumpa, gabona, pénz stb. Általában házasságkötésig maradnak egy és ugyanazon helyen, ami csak a megbecsüléssel, rendesen végzett munkával magyarázható.

Házi és mezei munka

A ház körüli munka irányítása és végzése az asszonyokra és lányokra hárul, akik azonban a mezei munkából is kiveszik részüket. Télen úgyszólván egész nap fonnak, kötnek, kivéve az etetési időt, amikor a fejés, a sertések, juhok és baromfi etetése a feladatuk. A férfiak télen kosárfonással, seprűkészítéssel, a gazdasági eszközök stb. javításával foglalkoznak.

A tartós fagyok beköszöntével kezdődik a disznóvágás, amelyre még a legszegényebb családoknál is sor kerül. A család létszámához mérten ott is vágnak egy-két disznót, míg a módosabbak négyet-ötöt is, hiszen a nagy munkaidőben sok szalonnára, sonkára, szalámira van szükség.

A disznóvágás minden háznál nagy esemény. Gondos előkészítés és felkészülés előzi meg. Csaknem minden háznál megvannak a hozzá szükséges felszerelések, eszközök. A férfiak közül sokan értenek ehhez a mesterséghez. Nagy szégyen, ha nem szép formájú a szalonna vagy a sonka, ha nem jó a töltelék, vagy ha a hurkafőzéskor sok felreped. A vacsorából már megítélhető, hogy sikerült-e a vágás.

A vacsorai hangulatot fokozza a maskarába öltözött fiúk (esetleg leányok) megjelenése, akik mókáikkal, mondásaikkal megnevettetik a ház népét. Sok derűt vált ki az ún. Steckbrief is, amelyet az ajtóra szegeznek, vagy az ablakba tesznek. A böllérről vagy a háznépről szóló vidám, élcelődő vagy gúnyolódó rigmusokat tartalmaz. Távozáskor hurkával, kolbással ajándékozzák meg őket. Néha őket is megrétfálják.

A tél az eljövendő gazdasági időre való felkészülés fontos szakasza. Mindezt el kell követni, hogy aztán a mezei munka ne szenvedjen hiányt. Ha az útviszonyok megfelelőek, megkezdődik a trágyahordás. Márciusban már szántanak, előkészítik a konyhakertet stb., s ettől kezdve napról napra több lesz a szabadban, a földeken végzett munka.

A tavaszi vetés, majd a rét kaszálása után jön a legnehezebb munka, az aratás. Péter és Pál napján megkezdik az őszi árpa aratását. Csaknem minden gazdának megvannak az állandó aratói, többnyire a volt cselédek családtagjai. Férj és feleség, fiú és leány alkot egy-egy aratópárt. Ha egy-egy gazda minden gabonáját learatták, megkezdődik nála a behordás. Ebben a munkában ugyancsak részt vesz az egész rokonság, különösen azok segítségére van szükség, akik kocsival és lóval rendelkeznek. Az asztagot a szérűskerten rakják. Nagy ügyesség kell hozzá, hogy méretre és formára nézve egyaránt jó legyen. A cséplés géppel történik, csupán a rozsnak egy részéből verik ki a termést cséphadaróval, hogy szalmája ép maradjon, mert csak az ilyen szalmát lehet bizonyos célokra felhasználni (meszelésnél, építkezésnél, ólak befedéséhez).

Az aratási időszakot rendszerint táncmulatság zárja. Erre az időre esik a kender áztatása, szárítása, majd tilolása is. A kenderfonalból szövik a lepedőt, aszalterítőt, és ezzel talpalják a pacskert is.

Szeptember közepére esik a búcsú, ami egyúttal a betakarítási munka megkezdését is jelenti.

A szüret ma már nem jelentős, csak néhány családot érint, mivel a szőlővel beültetett terület kicsi. A hajdani szőlőművelés fontosságát jelzi a sok és szépen rendben tartott présház.

Kedvelt őszi munka a kukoricafosztás, amelyen fiatal és öreg, szomszédok és rokonok vesznek részt. A pajtában folyó fosztás közben énekelnek, mesélnek, tréfálkoznak.

Közben már folyik a vetés, a következő évi kenyérgabona biztosítása.

Az állatgondozás az év minden napjának fontos és kényes munkája. A legjobb, legegészségesebb és legtöbb hasznot hozó fajta csak a megfelelő gondozással hozza meg a kívánt eredményt. A lovakkal és a szarvasmarhákkal való törődés a férfiak dolga, a sertésekkel, juhokkal, baromfival az asszonyok foglalkoznak.

Az állatokkal kapcsolatban is sok hiedelem ismeretes. Így a kutya különleges, szokatlan ugatásával halálesetet vagy időjárás-változást jelez. A jérce első tojását át kell dobni a háztetőn, mert csak így tojik majd sokat. A tehén ellése után nyolc napig semmit sem szabad kikölcsönözni, mert a boszorkányok árthatnak a tehénnek. Ha a tehén teje véres, boszorkány ártott neki. Az ilyen tejet lábasba kell öntetni, felforralni, s közben késsel szurkálni, ezáltal az ártó boszorkány megsérül, és elmaradozik. Idősebbek esküsznek is rá, miszerint megtörtént, hogy egy ilyen elriasztó művelet közepette megjelent X.

öregasszony, és ijedten kérdezte: Was macht ihr denn? (Hát maguk mit csinálnak?), de attól kezdve minden boszorkányártás megszűnt a házban.

Ha a megvásárolt tehenet először vezetik az istállóba, a gazdasszonynak a kötenyébe fejszét kell csavarni, s azt az istálló küszöbére tenni, de ügyelni kell arra, hogy a tehen először a jobb lábával lépje át.

Az állatokat főleg vásár- és ünnepnap, illetve a vásárokon (Szászváron, Kozáron, ritkábban Mágocson) adják-veszik. Az ilyen ügyleteknél szívesen vannak jelen a gyermekek, mert borraivalót kapnak.

A sertéseket és a juhokat az első hó leeséséig a községi legelőre hajtják. Régebben dívott a szarvasmarhák legeltetése is. A közös legeltetésre a bikák a vetésekre is mehettek. Az apaállat-gondozók mai elnevezése – kihaltör – a közös legeltetés emlékét őrzi.

Az év ünnepei

Újév

Az év utolsó napján – az esti istentisztelet után, amelyen úgyszólván a falu minden lakosa részt vesz – énekléssel, meséléssel, társasjátékkal töltik el éjfélig az időt. Alig ütötte el azonban az óra a tizenkettőt, máris kezdődik a lövöldözés, s a falu minden részéből hallani az új esztendő tiszteletére szóló éneket. *Wir kamen, daher, heute abend, so spät, wir wünschen euch allen ein gutes Neujahr...* – éneklük a legények minden olyan háznál, ahol a csoportjukhoz tartozó leány van. Az ajtó előtt elsütik a pisztolyt, s utána kezdődik az ének. A háziak lámpát gyújtanak, s az ének befejezésekor betessékelik a legényeket, akiket hurkával, fehér kenyérrel, kaláccsal és természetesen borral, esetleg pálinkával kínálnak. Reggel pedig minden legény köszönti azt a leányt, aki a választottja. Még sötét van, amikor a gyermekek hada is elindul boldog új évet kívánni nagyszülőknek, kereszt- és bérmaszülőknek. Este pedig táncmulatság van a község kocsmájában.

Farsang

Az utolsó lehetőség a mulatságra, mert a hamvazószerdával kezdődő böjti időszakban szigorúan betartják a tánctilalmat. Sokszor még hétfőn is tart a farsangi mulatság. Kedden farsangi bohócok járják a falut: a legények maszkarába öltöznek, és mindenféle mókát csinálnak. Minden lányos házba bemennek, s hurkát, kolbászt „koldulnak”.

Virágvasárnap

Ekkor van a barkaszentelés. A megszentelt barka az emberen kívül az állatot is védi, ezért nemcsak a lakásban, hanem az istállóban is helyeznek el egy-egy ágat.

A barkát minden évben a VI. osztályos tanulók szedik, ami a gyerekek életében nagy élmény és kitüntetés. Ezzel szerzik meg ugyanis azt a jogot, hogy nagycsütörtöktől nagyszombatig, „amíg a harangok Rómában vannak”, ők kerepeljenek. Ilyenkor a harangozás megszokott időpontjában (reggel, délben, este) a kerepelő fiúk végigjárják a falut, s minden kerepelés után a következő szöveget mondják: *Wir ratschen zur scoligsten jungfrau den angelischen Gruss, dass jeder katholische Christ beten muss.* Amikor nagyszombat reggel megszólalnak a harangok, minden fát meg kell rázni, hogy bő legyen a termés. Ugyanebben az időben a kerepelő fiúk házról házra járnak, hogy összegyűjtsék fáradozásuk díját: tojást, pénzt, kalácsot.

Nagyszombat este van a feltámadási körmenet, amelyet a legnagyobb egyházi események egyikének tartanak, ezért alig marad valaki otthon. Többnyire erre az alkalomra új ruhát is csináltatnak.

Húsvétvasárnap

Ezen a napon a szokásosnál korábban ébresztik a gyerekeket, akik azonnal a már korábban elkészített, korai virágokkal díszített fészekhez rohannak, hogy megnézzék, mit hozott az Osternhase (nyuszi). Nagy öröm a hagyma héjával vagy valamilyen más anyaggal színesre festett tojás.

Május 1.

Az ünnep előestéjén májuszfát állítanak a lányos házak előtt. Tréfára is jut idő: az éj folyamán kapukat cserélnek, vagy kocsikereket, boronát stb. visznek a háztetőre.

Pünkösöd

Aki pünkösdvasárnap sokáig marad az ágyban, annak virágkoszorút tesznek a fejére.

Péter és Pál napja

Jelentős ünnep, amely az aratás megkezdésének idejét is jelzi.

Búcsú

A község legnagyobb ünnepe, amely a szeptember 8-át követő első vasárnapon van. Már néhány héttel előtte megkezdődnek az előkészületek: a házakat kívül-belül fehérre meszelik, új ruhák készülnek, más faluból vendégeket hívnak meg. A háziasszonyok ugyancsak kitesznek magukért ilyenkor: hadd érezze magát jól mindenki ezen a napon.

Másnap, hétfőn is még ünnepi a hangulat. Ekkor kerül sor a kakasjátékra (kiklšlāxa), ami nem más, mint a lakodalom paródiája. A már korábban megvásárolt kakasért zenével mennek a legények. A kakast két legény – vőfély – vezeti a lakodalmas nép elé. Bizonyos lakodalmas szokások parodizálása után a kakast a kocsma udvarára vezetik, ahol betemetik úgy, hogy csak a feje marad szabadon. Utána a legények bekötött szemmel próbálják egy dorganggal a fejét eltalálni. Akinek sikerül, ingyen vacsorát kap.

Természetesen mindkét napon táncmultság is van.

Halottak napja

A búcsú után kezdődik a kemény őszi munka, amelyben megállást jelent a halottakról való megemlékezés, amikor is úgyszólván mindenki a virággal díszített sírokhoz megy.

Karácsony

Az adventi időszak komorságát feloldja a karácsonyra való készülődés. Falunkban érdekes módon a Mikulás-napi szokások karácsonyra tevődtek át, ez utóbbi szokásaival olvadtak egybe.

Karácsonyfa minden házban van. Erre a célra a legjobban szeretik a bórakafenyőt. Díszítése a legnagyobb titokban történik. Csak a házból kikerülő dolgok vannak rajta: dió, alma, aprósütemény, színes szalagok. Alatta nincs semmiféle ajándék. A karácsonyfát lepedőbe burkolózt felnőtt hozza abba a szobába, amelyben a gyerekek várakoznak. Virgács is van nála, úgyhogy a rosszaknak a dorgáláson kívül egy-két suhintás is jut. Ádám, Éva napján – a karácsony előestéjén – házról házra járva adják elő a Paradiesspielt és a betlehemes játékot. Előbbi a bűnbeesésről, utóbbi Krisztus születéséről szól. Tizennégy-tizennyolc éves lányok a szereplők, akiket idősebb asszonyok (a valamikori szereplők) tanítottak be. Valamennyien fehér ruhát viselnek, csupán a fejdíszük árulja el, ki milyen szerepet játszik. Paradicsomi tájat ábrázoló kis terepasztalszerűség és egy játék bölcső a gyermek Jézussal minden kellékük. Játékukért pénzt kapnak.

Karácsony és újév között csak a legfontosabb munkákat szabad elvégezni.

A község lakói katolikusok. Vallásuk tanítása – akár tudatosan, akár nem – áthatja egész életüket: ez formálja családi életüket, ez határozza meg ünnepeik formáját és tartalmát, ezen keresztül ítélik meg környező világuk eseményeit, s hatása megtalálható munkájukban és minden magatartási megnyilatkozásukban. Sajátos német anyanyelvük után ez közösségük legerősebb összetartó és hagyományőrző ereje.

Befejezés

Szalatnak község történetének feltárásával, német ajkú nyelvjárásának, életének és szokásainak leírásával nemcsak a jelen állapotok rögzítése volt a célom, hanem sokkal inkább válaszkérés arra a kérdésre, hogy a német nyelvterület melyik részéből jöttek a telepések Szalatnakra.

Kutatásaim során semmiféle olyan adatra nem bukkantam, amely erre a kérdésre határozott választ adott volna. Azok az anyakönyvek és feljegyzések, amelyek erre vonatkozólag útbaigazítást adhattak volna, tűzvész következtében elpusztultak. Így aztán tisztán nyelvészeti alapon igyekeztem a szóban forgó kérdésre választ keresni.

A Marburg au der Lahnban lévő Sprachatlas intézetben végzett kutatásaim során – az ott található és a német nyelvjárasi jellegzetességeket rögzítő térképek, valamint a jelen munkában leírt hangtani és alaktani sajátosságok alapján – megállapíthattam, hogy a szalatnaki német telepések Würzburg–Fulda–Giessen–Koblenz vidékéről kerültek új hazájukba, vagyis olyan területről, amelyen a keleti frank nyelvjárást beszélik. Ez a megállapítás teljes mértékben megegyezik a Hatos G., Pesty Frigyes, Garay János és Weidlein János már előbb hivatkozott feljegyzéseivel.

Tartalomjegyzék

I. A község története

Bevezetés

A község története

II. A lakosság német nyelvjárása

Fonetika

A magánhangzók történeti fejlődése

A hangsúlyos magánhangzók fejlődése

A hangsúlytalan magánhangzók fejlődése

A mássalhangzók történeti fejlődése

Liguidák

Nazalisok

Explosívák

Spiránsok

Mássalhangzóváltozások

A lakosság szókincsének változása

III. A község lakóinak élete és szokásai

A születéstől a házasságig

A házassággal kapcsolatos szokások

Halál és temetés

Ház és udvar

A népviselet

A táplálkozás

Az egészségügy

A családi élet

Házi és mezei munka

Az év ünnepei

Befejezés

